

JEZIK IN SLOVSTVO

letnik XVIII — leto 1972/73 — št. 5

Jezik in slovstvo

Letnik XVIII, številka 5

Ljubljana, februar 1972/73

Časopis izhaja od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Franc Jakopin, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Milan Dolgan (metodika), Franc Jakopin (jezikoslovje), Matjaž Kmecl (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska AERO, kemična in grafična industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 50100-678-45015

Letna naročnina 32.— din, polletna 16.— din, posamezna številka 4.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 16.— din

Za tujino celoletna naročnina 48.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto Ljubljana, št. 421-1/72 z dne 10. 1. 1973 je revija Jezik in slovstvo oproščena prometnega davka

Vsebina pete številke

Razprave in članki

- 153 *Matjaž Kmecl* Jenkova pripovedna proza
161 *Hanna Orzechowska* Obseg opisnega stopnjevanja v slovenščini
172 *France Novak* Slovenski poslovni jezik
179 Na robu srbohrvatskega (in slovenskega) etimološkega slovarja —
France Bezljaj Sbh. *maljiv*, sln. *maleti* in podobno
Alenka Šivic-Dular Sln. dial. *mâvek*, sbh. dial. *zámavica*

Zapiski, ocene in poročila

- 183 *Franc Žagar* Srbski otroški slovar
184 *Tone Pretnar* Varšavska konferenca o semantični strukturi
in sklenjenosti besedila
188 *Stane Grebenc* Karingerjevo darilo dveh Prešernovih pesmi o J. N.
Hradeckem Deželnemu (Narodnemu) muzeju v Ljubljani
190 *F. J. Nov* jezikoslovni časopis
191 *Božena Orožen* Literarno tekmovanje
192 *Janez Dular* Druga redna seja republiškega odbora SDS

Vprašali ste

- 5/3 *M. D.* Kako je z izgovorom krajevnega prislova »sem«?
5/4 *Jakob Rigler* Prislov »sem« in vprašanje polglasnika

JENKOVA PRIPOVEDNA PROZA

(Razmerje med ljudsko godčevsko tradicijo in romantično literarno šolo)

Za Simonom Jenkom je ohranjenih petero pripovednih spisov v prozi; poleg splošno znanih »Spominov«, »Tilke« in »Jeprškega učitelja« iz leta 1858 še manj znana dijaška zgodbica »Kaznovana tercijalka« (Vaje 2) in »Predpustnica« iz celovškega bogoslovskega lista »Venec« (1857). Slovenska slovstvena veda je do danes navrgla vrsto tez o pobudah za nastanek in oblikovanje te proze, predvsem treh zgodb iz leta 1858: tako je npr. Prijatelj ugibal o Gogoljevem vplivu (»Plašč«) na »Jeprškega učitelja«; kasneje je Paternu hipotezo razširil in utemeljil v tezo, pri čemer je upošteval še sporednico med »Tilko« in »Ženitvijo«; zraven je isti avtor seveda takšna primerjanja dopolnil tudi z drugimi vidiki, tako je npr. čustvovno-tragično plast, ki predstavlja v takratnem razvoju slovenske epike novost, povezal z Jenkovim lirskega talentom oziroma s posrečeno kombinacijo pripovednega in lirskega daru pri njem; zelo znane ocene so tudi tiste o razmerju med romantičnimi »Spomini« na eni ter »Tilko« in »Jeprškim učiteljem« na drugi strani kot o razmerju, ki ga je pravzaprav povzročil Levstikov literarni program iz »Popotovanja« (gl. npr. Bernika). — Ne da bi se sistematičneje spuščali v te reči (primerjati bi morali vsaj še Slodnjaka in Pogačnika), moremo reči, da je slovenska literarna veda o Jenkovi pripovedni prozi pripravila vrsto bolj ali manj duhovitih, pronicljivih ocen in da potemtakem vprašanja nikakor ni puščala ob strani.

— Zdi pa se, da je v svojih ocenah le preveč ostajala pri obravnavi treh spisov iz SG in da je nekako zanemarila možnosti, ki jih za razumevanje Jenkove pripovedne proze, njenega tvorjenja pravzaprav, ponujata oba zgodnejša spisa, »Kaznovana tercijalka« in »Predpustnica«. Besedili resda razodevata mnogo začetništva, hkrati pa se po svojem govornem obnašanju do pripovedovanega sveta temeljito ločita od ostalih, kasnejših treh tekstov. Vprašanja, ki se s tem v zvezi ponujajo, so nekako samoposebna, preprosta: Od kod razlika med eno in drugo pripovedno prozo, kje so Jenku vzori za prve pripovedne spise, kaj je pogojevalo prehod iz ene kvalitete v drugo, iz »Predpustnice« v »Tilko«?

1. — Na prvi pogled gre za dve preprosti, naivno komični zgodbici, polni poudarjene položajne smešnosti: ena o sitni in tercijalski študentovski materi, ki si jo njeni nabriti dijaški podnajemniki za vse njeno grdo obnašanje temeljito privoščijo — v cerkvi, kamor hodi navsezgodaj glasno kazat svojo velikansko pobožnost, jo z božjim glasom pokarajo zaradi njene ubijalske strasti do bolh (torej gre za prednico kasnejše in bolj znane Ignacije Kanacije Frana Milčinskega — zgodba je prejkoslej morala živeti v ljudskem izročilu); druga o nekakšnem butalskem lovu na vaškega fakina, ki ga vaščani pod razbojniško firmo zapro v »kišto« in pompozno odpeljejo v Ljubljano, kjer naj bi ga obesili, uspešnim lovcem pa podelili že dolgo razpisane nagrade; ko se jim spotoma zaboj po nesreči odpre, plane ven zajec, ki ga je falot s pomočjo svoje sestre vanj umestil namesto sebe; potem se vsi križajo od te coprnije.

Način pripovedovanja je nekako brezoseben, ravnanje s pripovedovanimi osebamí močno sorodno pridigarško eksemplíchnemu — te osebe so le uboge figure, ki jih vsemogočni pripovedovalec preprosto razpostavlja v kar se da nazorne, neusmiljeno komíčne položaje (od pridigarstva loči pripovedovalca za ta del le drugačen ideološki in emocióalni učinek); nikjer sledu o kakšnem motrenju skrite notranjosti pripovedovanih oseb in potemtakem tudi ne o sočustvovanju ali odpiranju tragičnih razsežnosti, še manj o lirizmu — vse ena sama gruntarsko trda, groba, neusmiljena šala, pri čemer se kajpada hipoma spomnimo ustrezne Jenkove opredelitve ljudske šale v kasnejšem »Jeprškem učitelju«: »Zakaj je našemu narodu šala tako razžaljiva in neusmiljena (narodne zabavljice so tega priča) in zakaj dobrovoljna, nedolžna šala toliko bolj jedka?« Podobno Levstik: »Ljudstvo je v šalah robato...« — V Jenkovi zgodnji »Predpustnici« pa beremo celo iz nežnih ženskih ust takle pogovor: »Ah!« je rekla Kopitarica, »tega bojo pa gotovo obesili, takrat grem pa na vsako vižo v Ljubljano, jaz kaj takega nisem še nikoli videla.« »Mama, mene bote tudi s seboj vzeli!« se mala hčerka pri priči oglasi. »Jaz pa mislim,« pravi druga, kakih šestnajst let stara Kopitarjeva hči, »da mu bojo gotovo popred roke ali pa roke in noge posekali, preden ga bojo obesili, kajne Tinče?« — Tu torej robata, »neusmiljena« šala, tam, le malo kasneje, Jenkova lastna opredelitev takšne šale kot značilno ljudske. — Logika je jasna in daje misliti, da je mlademu Jenku mogel eden prvih pripovednih vzorov biti poseben primer ljudske pripovedi, ljudska šala, zabavljica in njen način pripovedovanja.

O obstoju in obliki tovrstne ljudske pripovedi moremo sklepati vsaj po dveh slovstvenih pojavih iz tistega časa. — Najprej so to šaljive zgodbe v takratnem slovenskem časopisju, nekajkrat celo naslovljene kot »predpustnice«; prim. npr. »Predpustnico« v Novicah 1853, nekakšno grobo šaljivo zgodbo o ponesrečeni ženitvi med dvema nepridipravoma in lenobama, Uršo Napoto in Antonom Zmikovcem. Vse te zgodbe povrsti so preveč folklorizirane (npr. »Strah je po sredi votel, po krajeh ga pa nič ni«, N 1846) in hkrati lokalno konkretizirane, da bi jih mogli odpraviti z enostavno kretnjo o njihovi mednarodni razširjenosti po bulvarskem tisku. V slovenske časnike so jih prejkone pošiljali različni dopisniki in zapisovalci, ki so jih zajemali bodisi iz aktualnega dogajanja (prim. npr. šaljivo zajedljiva poročila o drevesnih svetnikih pa o »čudežnih« tercialskih zamaknjenjih tipa vodiška Johanca) bodisi iz ljudske pripovedne tradicije, ki je najbrže ob različnih priložnostih reproducirala različne vrste pripovedovanja (v predpustu bržkone predvsem šaljive »predpustnice«).

Drugič: Da je ustrezna pripovedna tradicija obstajala, pa nam zgovorno in izrecno sporoča sicer eden redkih, pa sistematičnih popisov živih oblik slovenske ljudske slovstvene tvornosti iz tistega časa, Matije Majarja Ziljskega članek »Nekaj od Slovincov«, objavljen v Novicah 1844 in ponatisnjen v Ljubljanskem časniku 1851.

Majar pravi tam med drugim namreč tudi tole: Pri luščenju koruze in ob podobnih priložnostih si Slovenci vsemogoče reči pripovedujejo, »kadar kake lepe povesti ali kako godcovo, ali pa zapoje kako pesmico, tudi začnejo si kdaj pravi molitvice, ali pa od starih časov, od turške vojske pod Lavdonom, ali pod kraljem Matjažem (Mathias Corvin), ali pa pogovarjajo se celo od davnih časov,

kako je bilo, ko Slovenci še niso bili kristjani, ko so še svojo vero imeli, ko so še slovenske Sibile živele in ljudi učile. Vse to znajo iz glave pripovedovati.« »Njihove povesti so lepe; ne najdeš jih v nemških, ne v latinskih, ne v grških bukvah.« — V uho se iz tega opisa zapiči uvodna in s tem nekako poudarjena omemba »kake godcove«. Te »godcove« pa Majer potem še natančneje opredeljuje: »Smešne pripovedke se imenujejo godcove in to za tega voljo, ker jih pri svatbah ali ženitvah besednik, obično kak godec pove, da je kaj za smeh.«

Nadvse zanimiv za naše opazovanje se zdi tudi primer za takšno »godcovo«, kakršnega je zapisal Majar, češ da je reč slišal na Koroškem; ta primer ni nič drugega kakor tista znamenita anekdota o »prekletih grabljah«, kasnejšem dežmanskem emblemu odpadništva: o kmečkem fantu, ki je šel v šole, pa se potem doma na počitnicah dela finega, češ da zna samo še nemški in za vsako figo gosposko vpraša, kako da se imenuje po slovensko; tako tudi za grablje: Wie hasst dos Ding af windisch? vendar jim pri tem po nesreči stopi na zobe, grablje ga lopnejo po nosu, on pa od bolečine zatuli »Preklete grablje!« — Primer namreč pravi, da je bil tematski izbor »godcovih« zgodb zelo različen, prilagodljiv in aktualistično odprt: da se torej ni omejeval le na sporočene šale, ki so bile npr. tematsko prilagojene predpustni, to je največkrat ženitovanjski priložnosti (kakor npr. »Predpustnica« o ponesrečeni svatbi med Uršo Napoto in Antonom Zmikovcem), marveč da so se ob starih izročilnih zgodbah zmenjavale ali vsaj snovno variirale mnoge dnevne, lahko da že kar politične šale; repertoar torej, ki je bil močno prilagodljiv sprotnemu razpoloženju in sprotnim potrebam kmečkega občinstva. — V obeh Jenkovih zgodnjih zgodbah bi skozi takšno prizmo torej mogli videti dva temeljna tipa ustrezne proze: na eni strani prastara šala o »mačku v žaklju«, na drugi je morala tudi dijaška burka o kaznovani tercialki močno goditi kmečki očetovsko-materinski publiki, s svojo poanto o nabritosti kmečkih šolarskih nadobudnikov zoper mestno ošabnost tudi kmečko-stanovskim ušesom nasploh.

Zoper snovno odprtost pa je po drugi strani prav gotovo obstajala slogovna zaprtost: trden tradicionalizem z govornim oziroma pripovednim načinom, ki je bil prav tako prilagojen mentalitetnemu prerezu preprostega kmečkega občinstva. Kakor smo že opozorili, sta za to občinstvo hkrati Jenko in Levstik ugotavljala, kako da je rado v šalah robato, trdo, neusmiljeno; povrh najbrže ljubi tovrstna publika tudi konkretno razvidnost, oprijemljivost, jasno gibanje v tendenco in pod. — Naš takratni kmet je spričo stoletne zgodovinske zatiranosti zelo pogosto, če ne kar stalno potreboval priložnost za kompenzativna sproščanja svojih socialnovrednostnih občutij — najlaže pač ob tistih in takšnih revah, ki so bile še bolj družbeno in človeško nemočne od njega samega; pri tem je prav gotovo nekaj robatosti in brezčutnosti kanilo tudi iz njegovega večnega stika z naravo, z njenim brezosebnim redom neusmiljenega odbiranja ter upropaščanja manjvrednega. Skratka, če naj so te zgodbe hotele doseči ustrezen učinek, so morale zelo dosledno upoštevati posebnosti občinstva, ki so mu bile namenjene: od tod, torej od konstantnosti občinstva, njihova slogovna oziroma žanrska stalnost. — Kakor hitro bi se začel godec sočustvujoče spogledovati z nesrečno, boguvpijočo notranjostjo kakšnega klavirno smešnega kljukca, iz katerega se je sicer neusmiljeno norčeval, kakor hitro bi začel reči na ta način komplicirati, bi se začela poanta megliti, razvidnost bi se krhala, občutek večvrednosti v poslušalcu bi se porazgubil in publika bi rekla »Hvala lepa!«, če ne še kaj hujšega.

— Mislim, da je namen teh nekaj zapažanj jasen: nekatere opazne lastnosti Jenkove zgodnje pripovedne proze nas ob navedenih opozorilih bližajo sklepu, da je eden prvih vzorov pri nastajanju Jenkove pripovedne proze morala biti šaljiva ljudska zgodba, tkim. godčevska, torej neke vrste subliterarna oz. literarno nepriznana slovstvena tradicija, kakršno v verzificirani obliki poznamo iz Knoblove zbirke leta 1801, — ali pa danes — skoraj dve sto let po Knoblu — modificirano v inštituciji tkim. humorista, kakršen spremlja sleherni boljši »narodno zabavni ansambel« (npr. Franci Košir, humorist Matija in dr.)

2. — Glede na žanrsko stalnost, ki izvira iz razmerja do publike, bi mogli sklepati dalje, da je spremembo znotraj takšnega tipa pripovedne proze zmogla povzročiti samo bistvena sprememba občinstva. Samo tip bralca, ki pred brezpogojno zabavo ceni posameznikovo notranjo svobodo ali individualno čustvovanje, ki je hkrati že tudi malce preko domače ograje, revščine in družbene zatrtosti, torej socialno emancipiran, razgledan po neeshatološko pojmovanem svetu, bi se mogoče prizadeto (demokratično) pozanimal tudi za drugo plat medalje, za traagično človečnost, ki se morda skriva za komičnim pročeljem.

Prav takšen tip bralca pa se je v tistih letih na Slovenskem v resnici naglo širil. Hkrati z oblikovanjem slovenskega narodnega meščanstva kot gospodarske, politične in kulturne moči se je tvoril tudi estetsko ideološki model slovenskega meščanskega salona kot posebnega, na novo nastajajočega razmerja med umetniškim ustvarjalcem in občinstvom. V takratni publicistiki najdemo vrsto sledov o izrecnem upoštevanju tovrstnega novega bralca. Tako Anton Janežič že na začetku svoje »Slovenske bčele« (1851, št. 2—3), ko dela reklamo za ustanavljanje slovenske matice, ugotavlja, da je sicer rodoljubov še kar veliko, samo da so še vsi mladi in revni (gre za nadvse zanimivo opredelitev ene začetnih stopenj formiranja nacionalnega kapitala!) in da potemtakem zaenkrat kaj več ko po 3—4 gld ne zmorejo deti na stran za podporo slovenski kulturni dejavnosti. — Ali pa »Novice gospodarske, obertnijske in narodske«, ki za Silvestra 1856 objavljajo v »pogovorih vredništva« (str. 422) zanimivo samoopredelitev: »Napačna misel pa je ta, v kateri je še mnogo naših rojakov zapopadenih, da slovenski časniki in knjige so namenjene le preprostemu ljudstvu na kmetih. Kdor je take misli navdan, ne želi svojemu maternemu jeziku tiste veljave, ki mu gre pred svetom in Bogom, in če bomo sami svoj jezik tako silili za peč, se ne smemo čuditi, ako se mu ne godi drugač od druge strani. Mi za svoj del smo bili zmeraj čez to ograjo, in mnogo reči, ki jih pišemo in natiskujemo, ne mislimo, da jih pišemo za dekline in hlapce.«

Torej je ena izmed poglavitnih osnov za morebitno estetsko prekvalifikacijo godčevskega epskega izročila tisti čas že obstajala, ali pa se je vsaj že odločno oblikovala. V tej zvezi je prav gotovo primerno poudariti, da predstavlja prav tretja Jenkova pripovedna proza »Spomini« najbrže prvo izrecno upovedenje novega tipa (izobraženskega) pripovedno-poslušalskega kroga v slovenskem slovstvu. Poprej je ta krog obstajal iz dušnopastirskega — verniškega razmerja, ko je župnik kot olimpski vsevednež (pripovedovalec) in zastopnik božji s prižnice dol spuščal na sklonjene, molčeče in malovredne faranske glave božje nauke in zglede, — ali pa iz folklorno zaokroženega, koruzo luščечеega kmetiskega poslušalstva ter vsevedno zgovornih dedov in babic. Zdaj tvorita ta krog naen-

krat dva izobraženca: popotni dijak, ki mu čudno in prav nič versko poučno zgodbo svojega zasebnega življenja pripoveduje upokojen duhovnik, gostitelj. — Duhovnik je stopil z lece, kjer je literarno deloval še za Ciglerja, opazil je zanimivejšega poslušalca, ki ga ne bo treba krmili z božjimi in posvetnimi nauki — lahko se mu bo potožil, skupaj z njim srhljivo užival ob skrivnostnih in usodnih zapletih, ki jih mimo božje previdnosti človeku prinaša življenje.

V »Spominih« pripovedovano zgodbo fiktivno zapisuje fiktivni dijak-poslušalec z besedami: »Naj jih tebi, dragi bravec, pripovedujem, kolikor mogoče, s tistimi besedami, s katerimi jih je (on) meni,« potemtakem je zagotovljen tudi govorni način in usmerjenost pripovednega zanimanja, kakršna sta značilna za izobraženca. — In ta način je temeljito drugačen od ljudskega. Predvsem se npr. ne prvo- ne drugostopenjskemu pripovedovalcu nikamor ne mudi. Če je še v »Predpustnici« pripovedovalec nastavek opisovanja zaključil z enostavno kratico »i.t.d.« (pa si bralec predstavlja, kakor veš in znaš, važno je hiteti v konec), se v »Spominih« že kar na začetku z dolgimi pogledi ustavlja na Ciganki: »Bila je to ena tistih podob, ki se v gorkejših mesecih pogostoma vidijo po naših gozdovih, le da po njeni podobi soditi, je bila prave azijske rodovine in ne iz tistih, katerih so se nekatere tudi med našim ljudstvom rodile. Priletna ženska, pa visoke in tanke rasti in suhih udov je bila pokrita s cunjami, ki so nekaj na gosposko, nekaj na kmečko obleko opominjevale. Cela podoba bi ne bila nič kaj grda, ko bi je ne bila nesnaga pačila in nemarnost v laseh, ki so se od zatemnela obraza tako odlikovali s svojo črnoto, kakor nasproti dve vrsti zdravih zob s svojo beloto. Še ne zmeni se babuza, ko pred njo obstojim . . . , ampak mirno sedi, komolca na stegna oprta, drži z obema rokama pipo ter tako zadovoljno kadi venomer . . .« — Iz opisa je razvidno, da babnica pripovedovalca ne zanima več kot posplošena ciganska postava, kot normirana kurja tatvina, za katero si je treba samo še izmisliti kar se da smešno stisko, pa je stvar opravljena, marveč ga zanima kot neponovljiva posameznica. Gre za značilen simptom meščansko romantične ideologije o organski mnogoličnosti sveta ter o pomenu individualnega v njem; ideja najde malo kasneje v tekstu tudi značilno premo označitevno formulo, daleč od ciglerjanstva: »Pa če ima vsak človek svojo zvezdo?« — Tamle gori na nebu ne, tule notri v srcu jo ima: imenuj jo pamet ali čut, ali kakor hočeš; ta ima več zapovedovati čez tvoja dejanja kakor pa ti mrzli svetovi tu gori.« Smisel besed je še poudarjen, če upoštevamo, da so prišle iz duhovniških (čeprav upokojenih) ust.

Poudarjanje človekove individualnosti je razvidno tudi iz posamičnih motivacijskih verig, ki so izrazito psihologizirane. Mlinarjev Janez, ki je s polenom skora rjda ubil svojega ljubezenskega tekmeča, razlaga npr. svoje dejanje: »Ne morem reči, da bi me bila jeza premagala, tudi ne, da mi je bilo namenjeno, ker namenjenu človeku drugega ni kot smrt; bila je vraža, ali če rajši tako slišiš, sleparija.« Ciganka mu je z vedeževalskimi ukanami vtepla v glavo, da se mu bo še tisti večer nagla jeza nad tekmečem razlila. »V mojo sramoto moram reči, da so se me njene besede prijele in kakor senca človeka me niso zapustile. Vsake sorte sem poskušal misliti, pa vse zastonj. Bolj kot mi je misel po glavi hodila, bolj se me je polastila, bolj se mi je dozdevalo, da se je v mojih možganih rodila . . .« »... Neki notranji glas je opominjal se spat podati; vendar izgovor

pred samim seboj se mi je zdel, ko se spomnim, da sem dopoldne slamo iz postelje postlal in da bi si torej še postljati ali pa drugod ležišče iskati moral. Zavijem se v kožuh in stopam počasi po klancu proti vasi. Tako nekako dobro pri srcu se mi je zdelo, da se je nebo preobleklo. Ko grem mimo vaše drvarnice, poberem poleno in kakor bi se z njim skušal, ga sučem v desnici; kar zaslišim smeh pod oknom. Storil sem, kar ti je znano. Toliko se spominjam, da sem poleno, ko je že letelo, nazaj želel.« Itd. — Kakor pripoveduje to, nabrže prvo samoopazovanje v slovenski pripovedni literaturi, je bil razlog, motivacija za enega ključnih dogodkov povesti izrazito psihološke narave: sorazmerno zamotan in soodvisen enkratni spreplet erotike, sugestije, avtosugestije, zavestnih in podzavestnih vzgibov.

In končno je mentaliteta novega pripovedovalsko-bralskega kroga razvidna kar iz gole govorne formulacije. Dejstvo, da sta se fant in dekle zaljubila, sporoča pripovedovalec takole: »Ne vem, od kdaj je bilo nasprotno (tj. vzajemno, op. M. K.) nagnjenje med njim in mojo sestro Mico; le toliko vem, da je bilo tačas visoko stopnjo doseglo...« Kmetškemu poslušalcu bi moral enostavno reči, da sta se imela rada, sicer bi pljunil nad zmešnjavo olikanega jezika.

— Če povzamemo, potem naj bi bila iz »Spominov« razvidna nova, značilna meščanska pripovedna situacija z vsemi posledicami za slog in zgodbo. Najbrže da je kot literatura resda pognala iz seznanjanja z literarno romantično Evropo, uveljavil, spodbudil pa jo je hkrati slovenski meščanski salon, ki se je iz umljivih svetovljanskih teženj začel ozirati preko kranjskih meja.

3. — Ko potem pogled slovenske godčevske pripovedne avtohtonosti in pogled svetovljansko tvorečega se slovenskega meščanstva hkrati upremo v najzanemljivejši plod Jenkovega proznega pripovedovanja, v »Tilko« in »Jeprškega učitelja«, ni mogoče mimo ugotovitve, da sta se v teh dveh besedilih obe kvaliteti združeno prekrasili v novo pripovedno strukturo.

Odpišimo »meščanski«, psihološki, svetovljanski, sočustvujoči, lirski vidik in že stojita pred nami dve zabavni kreaturici, kakršni sta bili kot družbeno zgodovinski pojav godčevskemu šaljivcu gotovo pogostna in hvaležna snov, hkrati pa tudi najmanj nevarni in tudi sicer najbrže že na kmečkih jeziki: en ješč prismsuk, ki ga oče nažene ženit se, pa ga pri njegovem neodločnem oprezanju izza drvarnice v obče veselje opazijo nevestini domači, nakar zgubi še tisto malo poguma, ki ga je dotlej trudoma nabral, tako da pobegne; in en učiteljski nebodigatreba, ki šteje knjige na vago, goji loterijske pajke in ustrezne upe ter ga sploh lomi, dokler je ne skupi. V obeh je najbrže mogoče videti tipičen sižé godčevske zgodbe, poln položajne komike ter robatega posmeha. In spet se en tip prekriva s prastaro predpusno, ženitovanjsko tematiko, medtem ko je drugi v mnogočem aktualiziran.

Toda podrobna pripovedna realizacija obeh je popolnoma drugačna. — Medtem ko v »Kaznovani tercijalki« in v »Predpusnici« ni osebno profiliranega pripovedovalca, tako da je pripovedovalec kvečjemu bolj ali manj brezosebna transmisija med ljudsko razširjeno zgodbo ter bralcem, gre pri novem Jenku za izrazito osebnostno oblikovanega, izdelanega, cenečega pripovednika. Ta tudi vsak hip s svojimi ocenami in razlagami vstopa v lastno mimezis sveta in ljudi. — Kljub

komičnosti jeprškega šolmoštra, o katerem bo povedal zgodbo, pazljivejšemu bralcu že kar na začetku izrecno opredeli svoj odnos do te osebe: »V razjasnjenje moram pristaviti, da njemu, ki sem ga jaz učitelja imenoval, marsikdo v vasi ni drugače rekal kakor mežnar.« Torej je pripovedovalčev odnos mnogo spoštljivejši, drugačen od siceršnjega, epsko gostoljubnejši; učitelja neče v isti sapi z ljudstvom imenovati mežnarja. Takšen, »drugačen« odnos kajpada tudi ne more pritegniti robato posmehljivemu obnašanju preprostega, nepismenega človeka do smešne šolmaštrske reve. Nasprotno: na koncu si za učitelja celo izmisli zadoščenje; ko že za živega ni mogel blizu kmetsko trdosrčnim zafkljivcem, jih učitelj prihaja strašit vsaj po smrti, in to pri najhujšem, najbolj strupenem svojem nasprotniku med gruntarji: »Dekla, ki je ni bilo nikakor pripraviti, da bi dalje na vrhu spala, je pripovedovala, da se je slišalo, kakor bi kdo bukve ali kaj enakega po tleh metal, da je nazadnje zagrmelo, kakor bi kdo poskočil in da potem je vse potihnilo.« Strašenje je potem trajalo vse dotlej, dokler se ni hišni gospodar oddolžil s plačano mašo(!), rajnkega ubožni gospodinji pa poplačal učiteljeve dolgove. Končno se zgodi celo to, da dobi pokojni šolmošter kot prvi Jeprčan kamnit spomenik na sicer brezimnem pokopališču. Z malo soli si je lahko ob takšnem koncu predstavljati simptom-simbol pohoda slovenskega meščanstva iz nezgodovinskosti v znano, poimenovano zgodovinskost.

Na vsak način pa je pripovedovalec s takšnim koncem izrazil naklonjenost potencialnemu družbenemu sodruhu, nekakšnemu obubožanemu, čudaškemu predhodniku slovenskega intelektualiziranega meščana, o katerega mučnih začetkih družbenega uveljavljanja obstaja dovolj enako mučnih pričevanj. (Med njimi najbrže ni najmanj nazorna tista zabavno-grenka pravica, da je smel tak vaški učitelj enkrat na leto, ponavadi na novega leta dan, s kora nad polno cerkvijo zapeti v potu lastnega obraza zloženo pesem o težavah, ki jih ima s preživljanjem, bero in kmečkim stiskaštvom:

Če se zmislim na težkoče,
na ciganski zdajnji svet,
tak od jeze mi je vroče,
da sem šolnik telko let.

Kaj jaz moram vse trpeti,
pa mi nihče nič ne da,
moram tak kak pes živeti
poleg truda svojega.

(Prim. Fr. Kotnik, Slovenske starožitnosti, 1943; o Ignacu Petriču, 1823-84))

Ustrezna ocena postane še verjetnejša, če pripovedovalčev odnos do učitelja primerjamo z njegovim razmerjem do telebanastega kmečkega ženina Tilke. Temu drugemu ne zaranžira nikakršnega zadoščenja. Pripovedovalec se ob njem očitno počuti toliko družbeno vzvišenega in neodvisnega, da se svobodno, brez sence (stanovske) ogroženosti ponorčuje iz njega, pa čeprav si ga sproti ogleduje tudi navznoter. Zato je pripovednik to pot v resnici »dobrodušen, sicer nekoliko komičen mestni opazovalec«, kakor je mogoče brati v literarni zgodovini (Slodnjak).

Prav spričo takšne svobodnosti se v »Tilki« pojavljajo tudi obilni sledovi salonske konferanse, nezavrtega duhovičenja s publiko, prвина torej, ki je še izrazi-teje razvidna pri Mencingerju ali osamosvojena v Zarnikovi feljtonistiki, v debe-lejših ali tanjših plasteh pa pravzaprav pri vseh vajevcih. Družabni pripovedo-

valec s kraml javnim komentarjem zabava salonske dame: kajpada ob zgodbi, pa vendarle docela mimo njenih potreb: »Da pa pipa veliko k dovršenemu možu pripomore, tega je bil tako prepričan, da smemo upati, da mu nihče njegovih prijateljev tega ne bo ometaval. Kakor smo tedaj rekli, on vzame pipo v levico, z desnico pa prinese pest tobaka iz žepa. Da bi jo bil tako ročno in neskrbno naltlačil kakor njegov oče po navadi, tega ne morem zagotoviti radovednih bravcev; omeniti pa jim moram njegovo genialno misel, da je namreč, tobaka ne stresati, slamnik držal pod pipo in jo tako brez potrate napolnil — misel, katera v ekonomičnem oziru gotovo zasluži, da bi se po časnikih razglasila in priporočila vsem mladim ljudem, ki si kot začetniki v kajenju mehurjev še niso preskrbeli« (prim. nekmečko leksiko, pa tudi nekakšen družabni klepet, ki se kot ton pripovedovanja sprosti v sporočanju sicer kar se da nepomembnega dejstva — Tilkinega basanja pipe). — Ko mora opisati Tilkovo zunanjščino, pravi, da ima »rdečo svilen ruto, estetično v klobašo zvito.« Čista salonsko družabna konferansa je npr. takle vstavek: »Če nebesa nam Slovencem kdaj milost skažejo in nam kakega filozofa pošljejo, nam bo ta tudi gotovo to milost skazal, da bo psihologično objasniti, zakaj da Tilka, preden se je šel ženiti, ni mogel ne jesti ne pri miru sedeti.« Poslušalstvo slovenskega narodnega salona in njegovo zanimanje je razvidno dalje iz formulacije: »Tilka vendar, v hvalo mu bodi rečeno, da je on kot prvi rodoljub narodne šege po vrednosti spoštoval, se ne peča za materin opomin...« Ali pa: »Iz ust se zasliši glas, ki je v vseh do sedaj znanih jezikih to, kar naši slovničarji medmet imenujejo, katerega glasa vendar nobeden njih še ni zapisal, ker ne a ne e ga popolnoma ne zaznamujeta.« In tako naprej. V enako simptomatiko gre navsezadnje tudi konec. V rekle »za eden las je manjkalo pa bi se oženil« pač ne moremo videti le »folklornega zarodka povesti«, kakor je mogoče brati v slovenski literarni zgodovini, če pa ta pregovor v tekstu obstaja le kot drugotna slovenska vzporednica latinskemu verzu »in magnis voluisse sat est« rimskega elegika Seksta Properca — in je slovenski presad iz latinščine pač le duhovita salonska figura (pač pa s svojo ženitovanjsko priredbo navezuje na osnovni siž, ki pa je najbrže v resnici zajet iz prastarega ljudskega in siceršnjega izročila).

— Izid pričujočega opazovanja bi potemtakem izkazal takšne shematično upreproščeno podobo Jenkove pripovedne proze in njenega razvoja: 1.) začetne pobude in vzore je najbrže Jenko črpal iz slovenske ljudske šaljivke (godčevske zgodbe); stopnja neposredne zveze s to epiko je razvidna iz obeh zgodnejših proznopripovednih spisov. 2.) Stopnjo najožje zveze z evropsko romantiko, zlasti na ravni fabuliranja in karakteriziranja, je najti v »Spominih«. Premik v novo kvaliteto je uspel le v najtesnejši zvezi s formiranjem slovenskega meščanskega salona, ki je za slovensko rabo poudaril nekatere standardne, temeljne postavke meščanske ideologije, predvsem suverenost in s tem spoštovanje posameznika. 3.) Križanje obeh omenjenih iztočnic je — najbrže ob delnem sekundiranju ustreznih evropskih slovstvenih vzorov (Gogolj) — povzročilo rojstvo nove, v slovenski literarni vedi najbolj cenjene kvalitete v Jenkovi pripovedni prozi.

Iz takšne perspektive je torej predvsem poudarjena začetna slovenska samoniklost te proze oziroma tista avtohtona osnova, na d katero je šele mogoče govoriti o eventualnem vplivanju teh ali onih evropskih vzorov, teh ali onih literarnih programov.

Hanna Orzechowska

Univerza v Varšavi

OBSEG OPISNEGA STOPNJEVANJA V SLOVENŠČINI

(Poskus klasifikacije nemorfoloških pogojev za rabo opisnih oblik)

Ta članek je predvsem poskus uporabe raziskovalne tehnike, kakršno uvaja pri začetnih delih skupina za proučevanje stopnjevanja (Zespól kategorii stopnia) pri Inštitutu za slovansko filologijo varšavske univerze. V njem nameravam določiti pogoje za rabo opisnih oblik brez sklicevanja na semantiko posameznih izrazov in s kar najmanjšim sklicevanjem na pomen pripovedi, v katerih so uporabljene oblike stopnjevanja. Opisne oblike stopnjevanja nastopajo kot sintaktični ekvivalenti ustreznim sufiksalnim oblikam. Okoliščine, v katerih nastopa v tekstu ena od obeh teh vzporednih oblik, moramo določiti na podlagi jezikovne sosesčine, t.j., določiti moramo kontekstne pogoje za nastopanje opisnih oblik.

Tu predlagam, opirajoč se na slovensko gradivo, enoten način obdelave opisnega stopnjevanja v slovenskih jezikih. Samo na podlagi sodobnega jezikovnega gradiva iz nekaj slovenskih besedil skušam določiti splošen sistem problemov. Na podlagi gradiva iz drugih slovanskih jezikov ga lahko dopolnimo ali modificiramo. Formulacija posplošitev glede na zakonitosti in pojave, ki so skupni vsem slovanskim jezikom, bo možna, ko bo skupinska raziskava tega problema končana.

Gradivo za ta članek so štirje temeljni teksti (iz let 1959—1971) in pet dopolnilnih. Gradivo sem izpisala v celoti iz štirih odlomkov v obsegu »vzorca«, kot ga naša skupina stalno uporablja za raziskave, to je po 20.000 besed. Iz enega od teh štirih tekstov sem dodatno izpisala gradivo še iz polovice vzorca (10.000 besed). Pogostnost nastopanja oblik stopnjevanja se vedno navaja za vzorce standardnega obsega.

Izpisana besedila spadajo v dve vrsti (stila): 1. intelektualna (znanstvena, razmišljujoča) proza in 2. leposlovna proza¹. Štetje pogostnosti nastopanja posameznih tipov stopnjevanja se nanaša na rabe, ne pa na leksikalne enote. Za nekatere namene pa smo prešteli tudi leksikalne enote².

I. Poskus določitve obsega termina »opisno stopnjevanje«

1. Glavno načelo nam je kar največja povezanost uporabljenih terminov z jezikovnimi oblikami in njihovo rabo in pa v zvezi s tem izogibanje semantičnim interpretacijam in še posebej semantiki kot podlagi za klasifikacijo. Tako lahko opisne oblike stopnjevanja definiramo na dva načina; pri tem vzamemo za izhodišče sufiksalne oblike in njih jezikovno sosesčino.

¹ Podatki o tekstih: I. 1. M. Kramberger, *Od paternalistične družbe k družbi enakih ljudi*, Sodobnost XVIII, 586-96 in 756-63. *Poskus drugačne ljubezni do Slovencev*, Sodobnost XIX, 904-12, 961-68 in 1096—1106. Skupaj 20.000 besed. Kratica: MKrambOd in MKrambPos; 2. *Jezikovni pogovori II*, Ljubljana 1967. Material je zbran s 120 strani = 30.000 besed. Kratica: JezPogT, JezPogP in JezPogPg, odvisno od avtorja odlomka. II. 1. V. Kavčič, *Ognji so potemneli*, Ljubljana 1960; gradivo je zbrano s 76 strani: 5—30, 64—73, 91—113, 132-52. Kratica: VKavOg; 2. M. Miheličeva, *Hiša večera*, Ljubljana 1959; gradivo je zbrano s strani: 5—43, 58—73 in 207-11. Kratica: MiHi. Dopolnilne tekste navajam nižje: opombi 5 in 13.

² Pridevnik in ustrezni prislov obravnavam tu kot eno leksikalno enoto v zvezi z regularno nastopajočo formalno identičnostjo med nom. sg. neutr. pridevnika in prislovom. Skupno število pridevniških leksikalnih enot: 218, število rab oblik stopnjevanja 877, od tega sufiksalnih oblik 613, opisnih (skupaj z opisnimi oblikami stopnjevanja nepridevnikovi) 264.

a. Širša definicija: Za obliko opisnega stopnjevanja imam zvezo izrazov, ki se lahko uporablja v prav taki stopnjevalni konstrukciji, v kakršni lahko nastopa sufiksalna oblika stopnjevanja. Osnova te definicije je samo istovetnost prejšnje in poznejše soseščine, istovetnost sintaktičnih odnosov.

b. Ožja definicija: Za obliko opisnega stopnjevanja imam zvezo oblike osnovnika pridevnika ali prislova s pomožnim izrazom, ki se lahko v stopnjevalni konstrukciji nadomesti s sufiksarno obliko stopnjevanja istega pridevnika ali prislova brez spremembe pomena konstrukcije in njene zveze s širšim kontekstom.

Ta druga definicija upošteva tudi paradigmatške odnose in tako zožuje obseg pojma opisnega stopnjevanja samo na tiste gramatične kategorije, ki imajo v slovenščini sufiksarno stopnjevanje.

2. Pomožni izraz, ki služi za tvorbo oblik opisnega stopnjevanja in je v slovenskih jezikih najpogostejše oblika primernika enega od prislovov, bom imenovala tu — v skladu s prakso, sprejeto v naši skupini — gradant. Funkcijo gradanta lahko v enem jeziku istočasno ali pa v raznih razvojnih stadijih izpolnjujejo razni prislovi. Vendar pa to ne spada k naši temi.

Slovenske slovnice in slovarji navajajo kot osnovni gradant za sodobno slovenščino obliko *bòlj*. SP³ npr. navaja kot edino obliko primernika za *zelèn* opisno obliko *bòlj zelèn*, za *zdráv* pa *bòlj zdráv*. Sama oblika *bolj* se danes obravnava kot primernik prislova *zelo* (SP) ali pa tudi kot poseben izraz⁴. Zgodovinsko gledano je to samo formalna različica do danes obstoječega primernika prislova *dôbro*: *bolje/boljše*.

Od tu navedenih treh formalnih različic pa izključno samo *bolj* nastopa v vlogi gradanta: samo ta pomožni izraz je mogoče v stopnjevalni konstrukciji uporabiti v zvezi z obliko osnovnika ustreznega pridevnika namesto sufiksalne oblike istega pridevnika, ne da bi popačili smisel konstrukcije in zmedli njeno zvezo s širšim kontekstom. Namesto: ... *neizbežen atribut družbene neenakosti, bržkone celo odločilnejši od neposredno merljivih izrazov te neenakosti samih na sebi* MKramPos 904 — lahko povemo samo: ... *bržkone celo bolj odločilen od neposredno merljivih izrazov* ..., ne pa: **bolje odločilen*. Omejitve so tu lahko samo estetske, stilistične narave, z leksikalnega in sintaktičnega vidika pa sta obe obliki enakovredni: v gradivu, ki sem ga zbrala, so izpričane tudi opisne oblike primernika tega pridevnika. Namesto: ... *čim nedolžnejše je moje delo* ... *tem bolj je zanju koristno* MKrambPos 962 lahko brez spremembe smisla povemo: *čim bolj nedolžno je moje delo* ... *tem koristnejše je zanju* ali: *čim bolj nedolžno je moje delo* ... *tem bolj je zanju koristno*. Vendar v nobenem od teh primerov ne more nastopati oblika *bolje*.

Zveze pridevnikov in prislovov z *bolj* nastopajo kot funkcionalno enakovredne poleg sufiksarnih oblik v vezniških in brezvezniških zvezah prirednega tipa: *Njegov glas se mu ne zdi več vzvišen* ... *kot prejšnje dni, postal je mehkejši in bolj prizadet* VKavOg 140; *Bili so najbolj poštene, najlepši in najbolj verni fantje v celi fari* VKavOg 96. Isto velja za širše kontekste. *Vedno hitreje se* ...

³ Slovenski pravopis. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1962.

⁴ Tako Slovar slovenskega knjižnega jezika I A—H, Ljubljana 1970 (SSKJ).

množijo glasovi, da ...; vedno bolj splošen je občutek, da zelo važni ... člani ... manjkajo MKambOd 588. Oblike z *bolj* in sufiksalne oblike vstopajo tu v enake sintaktične odnose.

V zgoraj navedenih dveh primerih ustreza sufiksalni obliki primernika opisna oblika, sestavljena z *bolj* in osnovnikom ustreznega pridevnika ali prislova. V teh zloženih oblikah je *bolj* navidezno določilo prislovnega tipa. S čisto formalnega gledišča se prav tako rabi *bolje*: obe različici sta namreč določilo drugega izraza, stoječe na levi strani. Vendar lahko *bolje* razen tega nastopa kot povedkova beseda v imenskem povedku enako kot pridevniki ali samostalniki. Te vloge *bolj* ne more izpolnjevati.

V stavku: *Tudi ti boš kmalu spoznal, da bi bilo bolje, če bi ostal, kjer si bil* VKavOg 11 ni mogoče postaviti *bolj*: stavek izgubi smisel. Podobno je v stavku: ...*naj bi si posameznik ohranjal dve bivaljšči ... in še bolje bo seveda, če mu bosta na voljo celo več, kakor dve* MKramPos 1100.

Prav tako ne more nastopiti *bolj* namesto *bolje* kot prislov, zvezan z vezalnim veznikom s sufiksarno obliko ali opisno obliko primernika drugega prislova: ...*da bosta uresničili iste zamisli bolje in hitreje kot nasprotno moštvo* MKramOd 594. Tu ni mogoče nadomestiti *bolje* z *bolj*, kajti stavek bi izgubil smisel.

Vsi štirje gornji poskusi nadomestitev kažejo, da je *bolj*, rabljen pri pridevniki in prislovih, zgramatikaliziran: pri tvorbi primernika izpolnjuje tako vlogo, kakršno izpolnjujejo ustrezni sufiksi in — kot ti — ne more nastopati v samostojnih vlogah v stavku.

Zaradi poenostavitve izpuščam vprašanje oblik presežnika *najbolj* in *najbolje*, toda mutatis mutandis se nanaša nanji vse, kar je bilo povedano.

3. Zgoraj označeni funkciji gradanta *bolj* precej ustreza tudi funkcija degradanta *manj*, čeprav sintaktična pozicija tega pomožnega izraza ni tako enopomensko omejena kot pri *bolj*: *manj* z gledišča sintaktičnih rab ni samo pomožna beseda, ampak tudi samostojni prislov. S pomenskega gledišča je v takem primeru nasprotje prislova *več*; kot gradant pa je v nasprotju z *bolj*. Najprej bom kratko obdelala samostojne rabe in pri tem uporabila zgoraj rabljeno tehniko nadomestitev.

Raba *manj* v vlogi povedkove besede je popolnoma normalna: *Vedno manj je lepega abstraktnega navdušenja* MKrambOd 587. Namesto *manj* tu ni mogoče vstaviti *bolj*. Če vstavimo *več*, dobimo nasproten pomen kot v stavku z *manj*, a celota pripovedi je smiselna.

Raba v vlogi predmeta, ki je nemogoča za *bolj*, je možna za *manj* prav tako kot za *več*. V takem primeru ima lahko *manj* še svoja dodatna določila: ...*saj ima (on) spričo te ambicije najmanj manevrskega prostora in je v bistvu suženj* MKrambOd 760; *Ostane mi torej manj kot nič za življenje* MiHi 8. V teh stavkih je mogoče vstaviti *več* ali ustrezno *največ* in dobimo samo spremembo realnega pomena v nasprotnega, ohrani pa se smiselnost pripovedi. Vstaviti *bolj* je tu nemogoče brez izgube smisla. Včasih se ta funkcionalna ustreznost in pomenska protislovnost *manj* in *več* izrazita v enakovredni uporabi v stavku: ...*in potuh-*

njeno poskušaj s čim manj dela čim več zaslužiti MKrambOd 590; Zvonil je, pomagal pri beri, žena in številni otroci pa so hodili v cerkev nič manj in nič več kot kateri drugi tržan VKavTja 88⁵. V zadnjih dveh primerih namesto več tudi ni mogoče vstaviti *bolj* kot nasprotje *manj*.

Vendar pa obstaja majhno število rab *manj* kot odgovarjajočega izraza k *bolj*. Predvsem so precej številni primeri, ko sta oba ta izraza uporabljena v enakovredni vlogi v istem stavku: *Nekaterim sem bil privržen bolj, drugim manj* VKavTja 174; *Ta narečna podlaga barva tudi našo knjižno govorico, pri enem bolj, pri drugem manj, ker je zelo trdoživa*. JezPogT 109. Sem je treba prišteti tudi zelo razširjeno frazo *bolj ali manj*, o kateri bo govor pozneje. To so primeri kot: ... *dokler bi se takšna strategija kazala samo kot ... bolj ali manj uspešno podaljševanje neizbežne agonije* MKrambPos 963.

Zanesljiv dokaz za gramatično vlogo *manj* je tudi enakovredna raba sufiksalnih oblik stopnjevanja poleg zvez z *manj*: ... *tudi proza ima svoj ritem, ki je lahko vidnejši ali manj opazen* JezPogPg 213; ... *saj zaradi nje ne postane nič slabši oziroma manj uspešen od njih* MKrambPos 905.

Pridevniki, ki se praviloma stopnjujejo samo opisno, enakovredno uporabljajo oba gradanta, kar se jasno vidi iz naslednjega primera: ... *velika silhueta moške glave, ki je potem, otrpla v drhtečo nepremičnost, gledala vanjo bolj živa od slike in manj živa od prave človeške podobe, nekje med prikaznijo in sanjami* MiHi 5. Tudi pridevnike, ki imajo obenem sufiksarno stopnjevanje kot tudi oblike opisnega stopnjevanja z *bolj*, srečamo v tipičnih stopnjevalnih konstrukcijah z opisno obliko z *manj*. Najbolje osvetlijo to tri rabe pridevnika čist: *Dimitrij se je drl na vse grlo in pri tem čutil ... , kako se v njem rojeva drug človek, njemu neznan, toda lažji, čistejši, vitalnejši, sposobnejši* VKavTja 122; *Gregorčičeva pesem ... , ki je najbolj pristen in najbolj čist izraz pesnikove umetnosti* JezPogPg 191; *Boštjan Krelj ... je obžaloval, da je »gospod Trubarjeva kranjščina« manj čista kakor drugi slovenski dialekti* JezPogP 79.

V identičnih stopnjevalnih konstrukcijah srečujemo zveze z *bolj* in z *manj* in razlika med njimi je samo ta, da za druge ni mogoče vstaviti ustrezne sufiksalne oblike. V takih konstrukcijah pa je mogoče vstaviti *bolj* za *manj*. Stavek *Govorjeni stavek je zgrajen manj strogo od pisanega* JezPogPg 240 je možno preoblikovati, če prestavimo razne elemente, tako: *Pisani stavek je zgrajen bolj strogo od govornega*. V tako preoblikovani stavek pa lahko nato brez težave vstavimo sufiksarno obliko primernika: *Pisani stavek je zgrajen strožje od govornega*.

Tako je torej dokazano, da *manj* vsaj v določenih rabah odgovarja gradantu *bolj* pri izražanju nižje stopnje lastnosti. Razlike med *bolj* in *manj* so v različni stopnji zgramatikaliziranosti (*bolj* nima samostojne rabe v stavku, *manj* jo ima), pri čemer je *bolj* izključno pomožna beseda pri tvorjenju opisnih oblik pridevnikov in prislovov, *manj* pa ima tudi drug, samostojen pomen in rabo, in v tej drugi rabi je pomensko nasprotje k več. Druga razlika je v tem, da lahko oblikam opisnega stopnjevanja z *bolj* odgovarjajo oblike sufiksalnega stopnje-

⁵ V. Kavčič, *Tja in nazaj*, Ljubljana 1962; iz tega teksta sem izbrala in preštela dodatno gradivo za opisno stopnjevanje; brez izpisovanja sem preštela razmerje med opisnimi in sufiksalnimi oblikami.

vanja istih pridevnikov in prislovov, kategorija »nižje stopnje« pa se izraža samo opisno. Tretja razlika je v pogostnosti nastopanja opisnih oblik z *bolj* in z *manj*: pri oblikah z *bolj* je v izpisanih tekstih približno desetkrat večja. Razlika v pogostnosti med *bolj* in *manj* pa pomembno zraste, če izločimo rabe opisnih oblik z *manj*, ki so v konstrukcijah odvisne od *rab bolj*. Tu imam predvsem v mislih zveze tipa *bolj ali manj*. Te sestavljajo približno 30 odstotkov vseh primerov opisnega stopnjevanja z *manj*. Vse to pa vendar bistveno ne spremeni sklepa o tem, da *manj* tudi nastopa v vlogi gradanta pri pridevniki in prislovi.

4. Če sedaj od obeh zgoraj navedenih definicij opisnega stopnjevanja vzamemo v pretres prvo, širšo, se pokaže, da kategorija stopnjevanja, izražena z rabo gradantov *bolj ali manj* ali njunih zvez, ne zajema samo tistih dveh besednih vrst, ki imata v slovanskih jezikih sufiksno stopnjevanje (pridevniki in prislovi), ampak ta okvir presega. Opisno se v sodobni slovenščini stopnjujejo predvsem še trpni in aktivni deležniki, ki pač morfološko spadajo k pridevnikom, prislovi in prislovna določila, nastala iz *manj* ali *bolj* zleksikaliziranih zaimkovih zvez, pa tudi glagoli. Navajam primere za vsako od teh kategorij:

Stopnjevanje deležnikov (večina primerov je za trpne deležnike): ... če so nove generacije komunistov resnično bolj nagnjene k perpetuaciji svojega položaja MKrambOd 760; ... četrto poglavje tega članka, ki prinaša najbolj zaokroženo definicijo stvari MKrambOd 589; ... bi bilo napačno, če bi ... videli zgolj enosmeren proces. Ta proces je mnogo bolj kompliciran ... JezPogPg 199; ... da je to narečje od drugih govorov najbolj oddaljeno JezPogP 88; ... kakšen odmev se bo odzval iz najbolj skritih prdelov notranjosti VKavOg 71. Stopnjevanje deležnikov z *manj*: ... obe ... mu ostajata bolj ali manj odtujeni in oktroirani MKrambPos 763. Aktivni deležniki so nasploh redkejši, se pa stopnjujejo opisno celo v primerih, ko je njihov glagolski značaj razločno označen s sintaktičnimi zvezami, značilnimi za glagol (predmet): ... v formuli o medsebojni zavisti in nevoščljivosti kot najbolj v oči bijoči karakterni lastnosti Slovencev MKrambPos 908.

Stopnjevanje prislovov in prislovnih določil, izvirajočih iz zvez z zaimki (primeri z različno stopnjo leksikaliziranosti so navedeni v vrstnem redu od največje do najmanjše zleksikaliziranosti): Zablodili smo v goščavo ... praktičnih težav ... , ki vse bolj nagosto blokirajo pot ... MKrambOd 587; ... in v hipu zazna, da se premikata vse bolj in bolj počasi VKavOg 8; ... nič mu ne bi bilo bolj odveč, kot če bi prišel nasproti kdo izmed vaščanov VKavOg 100; Med njivami je ležal mrtev partizan. V njegovi neposredni bližini so stali nemški žandarji, vaščani pa nekaj metrov bolj v stran VKavOg 68; Kranjčani vlečejo bolj po gorenjsko kakor Ljubljancani, Novomeščani seveda bolj po dolensko JezPogT 112. Nekatere zveze so izrazito razčlenjena prislovna določila načina ali vzroka pri glagolih. Vrstni red izrazov ali eliptičnost, značilna za stavke s stopnjevanjem, včasih otežkočata točno določitev, kaj je v danem primeru stopnjevano: Na začudenje vseh, ki so ga opazovali ... najbolj pa na svoje lastno, se je mladi bančni ravnatelj ... poročil z Bello MiHi 67; ... stala tam nekaj časa ... tresoč se bolj od groze kakor od mraza MiHi 5.

Opisno stopnjevanje glagolov je zelo pogost pojav. Na 264 primerov opisnega stopnjevanja v naših štirih tekstih je prišlo 60 takih primerov stopnjevanja gla-

golov. Navajam nekaj primerov: *Še bolj dvigne glavo in široko razpre oči* VKavOg 6; *Bolj kot vse drugo ga omamlja plamen* VKavOg 148; ... *ker se sleherno ljudstvo bolj veseli svojega kakor tujega* ... JezPogP 82; *Vsem se je pri ljubil, najbolj pa setrama* VKavOg 64; *čim bolj se približujemo govorici enega kraja, tem večja je nevarnost, da se oddaljimo govorici drugega kraja* JezPogT 121. Na ta način se stopnjujejo celo brezosebni glagoli: *Bolj kakor bolečine je bilo otroka groza neznanega veselja, ki je plamenelo v tetkinih očeh* MiHi 69. Na opisno stopnjevanje naletimo tudi pri imenskih povedkih: ... *če družba ta trenutek zamudi, začne postajati paternalistična alternacija vedno bolj nekaj naravnega in samoumevnega* MKrambOd 760; *Kajpada se ne vdajam iluziji, da bodo slovenske elite pričujočega poskusa ... ne vem kako vesele, najmanj seveda književniki*. MKrambPos 1105.

Zelo redki so primeri, ko ni stopnjevan samo glagol, ampak vsa glagolska skupina (glagol s pridruženimi mu dopolnili: predmeti, prislovnimi določili): ... *obe uveljavljata tuje, v marsičem nujno domačim razmeram in potrebam neustrezne sisteme vrednot in iščeta pohvalo bolj pri svojih nekdanjih vzgojiteljih, od katerih sta stvarno, še bolj pa intimno-moralno odvisni, kakor pri domačem ljudstvu* MKrambOd 763; ... *ker postaja zavest o izhodiščni točki za nas ... znova aktualna, in sicer tem bolj, čim hitreje se v svojem razvoju oddaljujemo od nje* MKrambOd 592.

Tako se torej lahko opisno stopnjujejo vse besede in besedne zveze, ki so lahko dopolnila (v širšem smislu) samostalnika. Sam samostalnik pa se ne stopnjuje niti opisno niti sufiksno.⁶ V primeri s slovanskimi balkanskimi jeziki, ki imajo samo analitično stopnjevanje, je obseg opisnega stopnjevanja v slovenščini identičen. Sodim, da bi se celo od Miklošiča dalje stalno citirani primer *pó-junak* dal razložiti s specifičnim pomenom samostalnika (nosilec lastnosti).

II. Morfološke osnove rabe opisnih oblik stopnjevanja v slovenščini — pregled

1. Obstoječe slovenske slovnice in slovarji utemeljujejo rabo opisnih oblik izključno semantično in morfološko (besedotvorno), in to per negationem: opisno se stopnjujejo pridevniki in prislovi, ki nimajo sufiksalnega stopnjevanja. Kriteriji za določitev skupin pridevnikov, ki nimajo sufiksalnega stopnjevanja, so pri tem: a) raznovrstni (podlaga klasifikacije ni enotna) in b) neprecizni (ne zagotavljajo popolne izločitve primerkov brez sufiksalnega stopnjevanja). Sicer pa to ni samo napaka slovenskih slovníc. Ker med slovanskimi slovnícami od polovice 19. stol. do danes v tem pogledu ni bistvenih razlik⁷, citiram samo definicijo iz normativnega slovarja SP⁸: »*bólj*, primernik k prislovu *zeló*; *z bolj* opisujemo

⁶ Zelo podobno, čeprav ne preveč dosledno formulacijo obsega stopnjevanja z *bólj* najdemo v SSKJ.

⁷ Prim.: 1. A. Janežič, *Slovenska slovnica*. Sedma izdaja. Celovec 1894, str. 48; 2. A. Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje 1934, str. 93; 3. A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, *Slovenska slovnica*. Ljubljana 1956; 4. J. Toporišič, *Slovenski knjižni jezik I*. Ljubljana 1965, str. 194.

⁸ Ta definicija je vredna premisleka ne samo zaradi svoje zgoščenosti, ampak tudi zato, ker po omembi štirih skupin opisno stopnjenih pridevnikov in prislovov dodaja brez vsakega komentarja skupino zvez, ki so tu obravnavane kot frazeološke: *bolj in bolj, vse bolj, zmeraj bolj, bolj ali manj priden*. To je prvi meni znani poskus kontekstne utemeljitve (pravzaprav samo naštetja) primerov, v katerih nastopa opisno stopnjevanje. K tej zadevi se bom povrnila v III. poglavju tega članka.

primernik in z *najbolj* presežnik pri pridevniki in ustreznih prislovi: 1. ki pomenijo barve: *bolj bel*, *bolj črno*; 2. ki so po obliki deležniki: *bolj pekoč*, *vroč*, *učen*, *znan*, *gnilo*; 3. ki imajo samo določno obliko: *bolj divji*, *moški*, *pravi*, *bolj levo*, *desno*; 4. pri mnogih pridevniki in njihovih prislovi na *-én*: *bolj lesén*, *vodén*; *-ən*: *bolj jézen*; *-av*: *bolj zdrav*; *-ast*: *bolj lisast*, *bolj resasto*; *-at*: *bolj kosmât*, *bolj bahât*«.

Kot vidimo, je v 1. točki uporabljen pomenski kriterij, in to zelo ozek. Drugi slovanski jeziki tega kriterija ne poznajo; to je gotovo slučajna omejitev obsega nastopanja sufiksálnih oblik. V 2. točki je uporabljen precizen morfološki, derivacijski kriterij (deležniki); 3. točka pravzaprav vsebuje prikrit semantični kriterij: pridevniki, ki imajo samo določno obliko, spadajo v določeno skupno semantično kategorijo, vstopajo tudi v enake sintaktične odnose, lahko bi torej govorili tudi o sintaktičnem kriteriju. Točka 4. kljub navidezni enotnosti (besedotvorni kriterij — sufiksacija) omogoča samo nepopolno naštetje primerov; v skupinah na *-én*, *-ast*, *-at* bi lahko iskali skupno besedotvorno podstavo (samostalnik) z delom zelo produktivne skupine na *-ən* tipa *jézen*, vendar pa imajo prav tako sufikacijo tudi pridevniki z glagolskimi podstavami (*določen*, *-čno*) in s podstavami iz tujih pridevnikov (*delikaten*, *eleganten*) in vrsta starih pridevnikov z *bolj* ali manj nejasno besedotvorno podstavo (*jasen*, *majhen*, *moten*).

Tako je torej tovrstno morfološko in semantično definiranje obsega opisnega stopnjevanja neprecizno, pa tudi v praksi malo uporabno.

2. Zelo lahko je dokazati, da se iste leksikalne enote (pridevniki, prislovi)⁹ uporabljajo v besedilih v obliki sufiksálnega ali pa opisnega primernika in presežnika: od 218 enot, zbranih iz besedil, sem pri več kot 30 ugotovila že v osnovnih štirih besedilih vzporedno nastopanje obeh oblik stopnjevanja, opisnega in sufiksálnega, celo pri istih avtorjih. Ko sem vključila v primerjavo še drugih pet besedil, je število enot, izpričanih v obeh oblikah stopnjevanja, preseglo 60. To so tako stari pridevniki, kot *čist*, *glasen*, *močan*, *jasen*, *globok*, *nizek*, *svoboden*, *trden*, *širok*, *važen*, kot tudi kasnejše, bolj knjižne izpeljanke, kot *dragocen*, *določen*, *enoten*, *intimen*, *izčrpen*, *koristen*, *odločilen*, *pomemben*, *razločen*, *uspešen*, *izrazit*, *učinkovit*, *zanimiv*. To vzporedno nastopanje obeh tipov stopnjevanja imajo očitno celo besedotvorni tipi, omenjeni v SP v točki 4. Tu ni prostora za podrobnejše dokazovanje z gradivom. Vendar se zdi, da je edina zakonitost morfološkega značaja, ki jo tu opažamo, razlika v obravnavanju oblike primernika in presežnika: opisne oblike presežnika srečujemo precej pogosteje poleg sufiksálnih oblik primernika kot opisne oblike primernika pri istih enotah. Tu bi šlo za nekakšno izmikanje tvorbi prefiksálno-sufiksálnih oblik primerjave, ki morda napoveduje omejitev tega tipa stopnjevanja za določene skupine pridevnikov. Vendar zahteva to vprašanje raziskavo ob znatno obsežnejšem gradivu. Za dokazano pa je treba sprejeti dejstvo, da besedotvorna zgradba (podstava, sufiks) v bistvenem številu primerov ni povod za rabo opisnih oblik stopnjevanja. Utemeljitev rabe teh oblik je treba iskati v kar najširše pojmovanem kontekstu.

Druga morfološka zakonitost, pravzaprav morfološka nujnost, zadeva vse zgoraj omenjene nepridevniške besedne vrste, ki sploh nimajo sufiksálnega stopnjevanja (deležniki, prislovi in prislovni izrazi, izvirajoči iz zaimkovih zvez, glagoli).

⁹ Prim. opombo 2.

V tem primeru pa se morfološka utemeljitev krije s sintaktično (za prislovne izraze in glagole) ali z besedotvorno (deležniki). Vprašanje sufiksalnega stopnjevanja deležnikov je sicer bolj vprašanje derivacijskih navad pri posameznih slovanskih jezikih.

III. Kontekstna pogojenost rabe opisnih oblik stopnjevanja poleg sufiksálnih oblik

1. Najširši kontekst za posamezne morfološke in leksikalne enote je stil. Tu se ne bom poglobljala v pojem stilne norme, vendar podatki frekvenčnih slovarjev¹⁰ dosti razločno kažejo odvisnost pogostnosti nastopanja posameznih leksikalnih enot od vrste besedila. Sama sem v dveh delih pokazala na bolgarskem gradivu odvisnost uporabe določenih besedotvornih tipov od vrste besedila¹¹ in prav tako odvisnost pogostosti nastopanja določenih sintaktičnih variant¹². Prav tako je mogoče tudi utemeljiti pogostost nastopanja obeh vzporednih oblik stopnjevanja v slovenščini. Spodnja tabela razločno kaže prav tako odvisnost. Prvi štirje stolpci zadevajo besedila, ki so temeljna podlaga tega članka, drugih pet besedil sem preučila dodatno, da bi preverila številčne podatke, dobljene iz prvih štirih¹³.

Tekst Leto izida	MKramb 70/71	JezPog 1967	VKavOg 1960	MiHi 1959	VKav Tja 1962	KozM 1940	RebS 1960	JakŽ 1962	MI Ingl 1962
Vrsta teksta	int.	int.	bel.	bel.	bel.	bel.	bel.	bel.	bel.
Pogostost oblik stopnjevanja	300	174	168	148	145	85	88	111	197
% opisnih oblik	37,5	32	28,5	14	33	19,3	18,4	18	13
% sufiksálnih oblik	62,5	68	71,5	86	67	80,7	81,6	82	87

Gornji odstotek oblik opisnega stopnjevanja je izrazito povezan z intelektualno prozo. V leposlovnih tekstih je velik razpon v razmerjih med opisnim in sufiksálnim stopnjevanjem (opisno znaša 13 do 33 %), gornja meja pa se krije prav z

¹⁰ Prim. npr. delitev na vrste tekstov v delu J. Mistrička, *Frekvencia slov v slovenščine*. Bratislava 1969.

¹¹ Statistična kartina na stilističnata specializacija na sufiksité v knjižovnja blgarski ezik. »Blgarski ezik« XV, 6.

¹² a) Udvojavane na doplnenieto v njakoi blgarski tekstove ot prvata polovina na XIX v. Blgarski ezik XVII (1967), 4, str. 323–329. Isto stvar obširneje obravnavam v razpravi »Podvajanie dopeľneľ w historii bulgarskiego jezika literackiego XVII–XIX w.« (v tisku).

b) O odvisnosti rabe sufiksálne ali opisne oblike stopnjevanja od vrste teksta (stila) v knjižni ručini ima obsežne podatke monografija C. Bosaka »Razvitie russkogo komparativa«, Praha 1971 (Acta Universitatis Carolinae, Philologica, Monographia XXXVI), posebno na straneh 65–91 in 97–98. Avtor dokazuje, da so opisne oblike skoraj izključno uporabljane oblike stopnjevanja v znanstvenem in publicističnem stilu (v »teoretičnih« stilih).

¹³ Podatki o tekstih: 1. V. Kavčič, *Tja in nazaj*. Ljubljana 1962; 2. J. Kozak, *Maske*, Ljubljana 1940; 3. A. Rebula, *Senčni ples*. Ljubljana 1960; 4. G. Jakopin, *Zarometi*. Ljubljana 1962; 5. A. Ingolič, *Mladost na stopnicah*. Ljubljana 1962.

doljno mejo nastopanja teh oblik v intelektualni prozi (32 %). Posebno proučevanje besedil, ki vsebujejo izključno dialog, torej pogovorni stil knjižnega jezika, bi verjetno omogočilo določiti še izrazitejše odvisnosti. Tudi gradivo iz znanstvene in poljudno znanstvene proze še zahteva dopolnitev. Vendar se temeljna podoba celo pri tako malo obsežnem gradivu že dovolj razločno pokaže. Nekoliko manj jasen je v gornji tabeli še en tip odvisnosti; večji delež opisnih oblik je povezan z nasploh večjo pogostostjo stopnjevanja v besedilu (pri leposlovju je povprečna pogostost 137, pri intelektualni prozi pa 237).

Tu je treba pripomniti, da sem k oblikam opisnega stopnjevanja prištela ne samo oblike pridevnikov in pridevniških prislovov, ampak tudi vse druge opisno stopnjevane kategorije. Pri večjem obsegu gradiva bi se morda posrečilo dokazati obstoj natančnejših notranjih številčnih odvisnosti med rabo takih oblik stopnjevanja in vrsto besedila. Omejeno gradivo pa nas tu sili, da se odredimo vs sploševanj o tej temi.

Iz obeh zgoraj obravnavanih in s tabelo ilustriranih odvisnosti izhaja izrazit sklep o pogojenosti rabe opisnih oblik stopnjevanja z vrsto besedila (stilom). Individualna odstopanja pri avtorjih se najverjetneje gibljejo v mejah določene nadrejene stilne norme, ki jo lahko izrazimo v številkah.

2. Področje individualne stilizacije, ki se ne da številčno določiti, vsaj ne pri obdelanem gradivu, so ožji konteksti: odlomki besedila, ki sestavljajo miselno enoto in zajemajo večje število oblik stopnjevanja. To so najpogostejše razčlenjene stopnjevalne konstrukcije ali pa razna naštevanja, ki vsebujejo oblike stopnjevanja. V nekaterih primerih imamo pri takem kopičenju izmenoma opisne in sufiksalne oblike, v drugih pa ali samo sufiksalne ali samo opisne oblike.

Za prvo teh skupin bi lahko iskali motivacijo v stremljenju k formalni obogatitvi jezikovnih izraznih sredstev: *V nastopajočem mraku so podrobnosti izrazitejše, še bolj presunljive* VKavOg 12; *Še tiše, toda še bolj sovražno je rekla: »Hudič kranjski«* MiHi 6. Vsi štirje tu rabljeni pridevniki so izpričani v tekstih z obema oblikama stopnjevanja.

Za drugo skupino bi bila motivacija obratna: stremljenje po okrepitevi učinka s pomočjo kopičenja enakih oblik: *Tako je že Cicero vedel, da je ženski jezik bolj afektiven in bolj konservativen* JezPogPg 185; *Nazadnje sta ostala samo dva, najbolj simpatična in najbolj bistra od vseh* VKavTja 72. Oba pridevnika v vsakem od teh dveh parov imata lahko sufiksarno stopnjevanje. Obratni primer: *V ciklusu predavanj nameravam obdelati nekaj zanimivejših in obravnave vrednejših poglavij iz glasoslovja* JezPogT 107. Oba pridevnika sta izpričana tudi z opisnim stopnjevanjem. V vsakem takem primeru ima gotovo veliko vlogo poljuben izbor izraznega sredstva po avtorju, a obe smeri izbora uravnava nadredni dejavnik — stilna norma, ki se izraža v določenem splošnem razmerju med oblikami sufiksalnega in opisnega stopnjevanja. Obe smeri stilizacije je treba vendarle prišteti h kontekstno (ne pa morfološko ali semantično) motiviranim primerom rabe oblik stopnjevanja.

3. Zgoraj smo že govorili o tem, da sta za iste leksikalne enote v naših tekstih izpričani obe obliki stopnjevanja. Podrobnejša analiza teh primerov pokaže, da je raba opisne oblike pogosto pogojena z najbližjim kontekstom, točneje levo-

in desnostransko soseščino stopnjevanega izraza. Gradiva je še premalo za to, da bi te primere statistično obdelali, omejila se bom na naštetje tipov soseščine, ki je pogosto ali izključno povezana z opisnim stopnjevanjem.

A. Pogosti so primeri rabe opisnih oblik stopnjevanja tedaj, kadar je v neposredni soseščini na levi strani uporabljeno prislovno določilo tipa *vedno*, *zmerom*, *zmeraj*, *vse* (polj. 'coraz'), pa tudi še: *močan*/*močno* nastopa najpogosteje v sufikslnih oblikah stopnjevanja (10 primerov v našem gradivu), edinkrat uporabljena opisna oblika pa ima tako soseščino: *že od konca 17. stoletja je čedalje bolj močno knjižno udejstvovanje tudi na Štajerskem, vedno več je piscev s tega dela slovenskega sveta* JezPogP 90; *nizek/nizko* je v uporabljenem gradivu izpričan 5-krat, toda edina opisna oblika ima tako soseščino: *Glava mu zleze še bolj nizko na prsi in noge mu skoraj drsajo po tleh* VKavOg 24.

Vsi taki in podobni tipi levostranske soseščine nastopajo sicer tudi pri sufikslnih oblikah stopnjevanja; torej niso specifični za opisno stopnjevanje. Morda bo nadaljnje proučevanje pokazalo proporcionalno odvisnost pogostosti rabe pri vsaki od obeh oblik stopnjevanja od vrste stila ali tudi od individualnih stilizacijskih nagnjenj.

B. Vendar pa imamo tipe soseščine, ki so specifični za opisne oblike in pri katerih se ne da preprosto vstaviti sufikslna oblika. Tu bom obdelala posamezne primere take soseščine in navedla nazive, ki jih predlagam zanje v nadaljnji obdelavi tega problema.

a) *Stopnjevalno ponavljanje* (tip *bolj in bolj*). Ta tip je s funkcionalnega gledišča najbližji zgoraj obravnavanim zvezam z *vedno*, *zmerom*, *vse*. To se jasno vidi v naslednjem primeru: *Teže in teže je dvigovala levo nogo, a tudi desna je postajala bolj in bolj trudna* IngMl 137. Konstrukcijo lahko spremenimo v obliko z *vedno*, ne da bi spremenili smisel celote, tako da odstranimo ponovitev: *Vedno teže je dvigovala levo nogo, a tudi desna je postajala vedno bolj trudna*. Lahko tudi prvega od obeh primernikov nadomestimo z opisno obliko brez *vedno*, ampak z *bolj in bolj* (*vedno* se nadomesti s stopnjevalno ponovitvijo *bolj*). V odnosu do prvotne zveze *teže in teže* nastopi tu prenos samega postopka ponavljanja na levo stran celote, kot bi bilo izpostavljeno pred oklepaj. Prav na možnost take izpostavitve gradanta pred celoten stopnjevani izraz brez spremembe zgradbe in slovnične pripadnosti stopnjevanega izraza se opirajo vsi drugi tipi soseščine, specifični za opisno stopnjevanje. Navajam še nekaj primerov za tip *bolj in bolj* (v večini naših primerov v zvezi z *vse* ali *vedno*): *Njegov glas je postajal vse bolj in bolj odsoten, grozljiv* VKavTja 134; *Sonce se je zadnji čas vse bolj in bolj obotavljalo* VKavTja 11; *Eh, hudo je, da ji noge bolj in bolj odpovedujejo* ... IngMl 136. Kot vidimo, srečujemo tip *bolj in bolj* tudi pri tistih besednih vrstah, ki sploh nimajo sufikslnega stopnjevanja (glagoli). Morfološka nujnost tu sodeluje s kontekstno utemeljitvijo.

b) Tip *bolj* + 2: en gradant (včasih tudi *manj*) se nanaša na dva izraza, ki ju hkrati stopnjuje. Pri nekaj pridevnikih, ki jih navadno srečujemo v sufikslnih oblikah stopnjevanja, je prav taka soseščina v našem gradivu eden od motivov za rabo v opisni obliki: *zaprta jim je pot do resničnih vrhov razvoja osebnosti, do najbolj mikavnih in osrečujočih izkušenj* MKrambOd 757. Pri istem avtorju srečamo tudi *najmikavnejše orožje*, kar je dodaten dokaz, da je v navedenem

primeru odločil o rabi opisne oblike prav tip konstrukcije, ne pa zgradba ali pomen pridevnika. Najdemo tudi izpostavitel *bolj* pred skupino treh pridevnikov: *Vse to dela pogovorni jezik bolj domač, pristen in naraven* JezPogT 112. V obeh primerih je v skupini pridevnikov eden, ki nima sufiksne oblike (osrečujoč, domač); tako torej raba tipa *bolj* + 2 »prihrani« rabo sufiksa pri drugih.

Razmeroma pogosto srečamo tudi tip *manj* + 2: Očitno je, da bi bila definitivna disimilacija ... globalno *manj* učinkovita in »narodotvorna« kakor pa grožnja s tako disimilacijo MKrambPos 1103. Pridevnik učinkovit nastopa pri istem avtorju dvakrat v sufikslnih oblikah: kot primernik in kot presežnik. Tu pa imamo primer povezave tipa a. in b.: *nenadoma smo vse manj in manj skrupulozni in doktrinarni v izboru idejnega instrumentarija* MKrambOd 587. Povezava tipa *bolj* + 2 s spodaj obravnavanim tipom *bolj ali manj*: ... ki mu ostajata *bolj ali manj odtujeni in oktroirani* MKrambOd 763.

c) Tip *bolj ali manj* vzbuja dvom, če sploh še lahko govorimo o opisni obliki stopnjevanja: navadno namreč zveza *bolj ali manj* nastopa za stopnjevalnimi konstrukcijami. Najdemo pa tudi rabe v takih konstrukcijah in to nam dovoljuje, da govorimo tudi v tem primeru o opisnem stopnjevanju: ... (govoriti) o resničnih rezultatih slovenofilije ..., ki bodo največkrat ... *bolj ali manj drugačni, kot jih je predvidel* (književnik) MKrambPos 904. Enota izrazit/izrazilo je v našem gradivu izpričana 5-krat, od tega enkrat v opisni obliki. Njena kontekstna utemeljitev je prav tu obravnavana zveza: *A kakor hitro se ji (ideologiji) posreči prodreti v duhovni prostor naroda in si zagotoviti v njem bolj ali manj izrazit monopol, takoj postane tudi sama odkrito narodnjaška* MKrambPos 962. Isti avtor v drugih zvezah pri tem pridevniku uporablja sufiksno obliko primernika. Tip *bolj ali manj* srečujemo, podobno kot oba prejšnja, tudi pri tistih besednih vrstah, ki ne morejo biti opisno stopnjevane: ... *narod je v opisanem koordinatnem sistemu vsekakor nekaj, nad čimer je mogoče gospodariti in s čimer je mogoče bolj ali manj po svoji volji razpolagati* MKrambPos 968.

d) Tip *x bolj kot x* je pravzaprav specifična konstrukcija, ki se rabi v primerih primerjanja enakih besednih vrst, uporabljenih v stavku v isti funkciji. Klasifikacija tega tipa vzbuja največ pomislekov, a njegova specifičnost za opisno stopnjevanje je nedvomna: taka konstrukcija je s sufikslnimi oblikami katerih koli pridevnikov sploh nemogoča. Primeri: ... *Indicirana se zdi bolj »ženska« kot »moška« taktika neodločnega obotavljanja* MKrambPos 1103; *otrok ... zraste ... v Srednjeevropca ... na katerem je slovenstvo ... bolj imaginaren kakor resničen folklorni okras* MKrambPos 909; *1764 je izšla druga štajerska izdaja te knjige, tokrat v jeziku bolj »slovenska« kakor kajkavska* JezPogP 91. Glagoli: *Bolj čutil je kot videl, da se Ružena ... škodeželjno smehlja* MiHi 35; ... *po spolzki travi sem se bolj spuščala kot hodila* IngMl 139. Prislovni izrazi: *S tem je v zvezi tudi moje na videz sumljivo zaupanje bolj v državni vrh kot v lokalno-samoupravno bazo* MKrambOd 760.

e) Specifična za opisno stopnjevanje je tudi konstrukcija tipa *bolj-bolj*, ki smo jo omenili že v našem kolektivnem članku o stopnjevalnih konstrukcijah, izpričana pa je samo v slovenščini. V proučenem gradivu nastopa samo dvakrat. Primer: *Tega pojasnila je čakal (Aleks) že vse dni in bolj če je Boris z njim soglašal, bolj je bil prepričan, da se mu namenoma izogiblje* VKavOg 136. S funkci-

onalnega gledišča odgovarja vezniški konstrukciji *čim ... tem* s sufiksarno stopnjevanimi pridevniki. Obsegu in funkcijam te konstrukcije moramo zaradi njene izoliranosti z ozirom na druge slovanske jezike posvetiti posebno raziskavo.

IV. Sklep

Kontekstna pogojenost rabe opisnih oblik stopnjevanja je v luči prikazanega gradiva jasnejša kot semantična pogojenost, čeprav je v mnogih primerih posledica morfoloških nujnosti. Odvisnosti od konteksta zahtevajo proučevanja na obsežnejšem gradivu in določitev tipov soseščine s prav tako klasifikacijo za druge slovanske jezike. Specifičnost tu raziskovanega problema je v tem, da obstajata za izražanje ene gramatične kategorije (stopnje) elementa sintetizma in analitizma obenem. Njuni razmerji v posameznih jezikih sta lahko različni. Treba je raziskati, ali je različna tudi kontekstna pogojenost njune rabe.

Prevedel

Marko Kranjec

France Novak

SAZU v Ljubljani

SLOVENSKI POSLOVNI JEZIK*

Slovenski poslovni jezik je v praksi, v šolah in v teoriji v slabem položaju. Glavni dokazi za to trditev so: zelo pogostna jezikovno neprimerna poslovna besedila, ne dovolj učinkovito učenje te jezikovne zvrsti v raznih šolah in njena jezikovna neobdelanost.

Pri dosedanjem obravnavanju poslovnega jezika so nekako vsi po vrsti pozabljali na bistveno stvar, namreč na jezikoslovno stran vprašanja. Menim, da je do tega prišlo tudi zato, ker je bilo v naši zavesti preveč zakoreninjeno prepričanje, da je knjižni jezik, ki se rabi na različnih področjih, v bistvu nerazčlenjen; vendar je različnost uporabe jezika na raznih področjih znana v našem jezikoslovju že precej dolgo, saj je npr. A. Breznik poznal že ime za posebnosti uporabe jezika na raznih področjih, in sicer *vrsto jezika*; med temi vrstami je najpogostejše omenjal umetnostni, časnikarski in znanstveni jezik (O časopisni slovenščini, DS XLVI, 1933). Ko smo si prizadevali, da bi ozdravili nezadovoljivo stanje poslovnega jezika, smo pozabili na njegove stilne posebnosti, na jezikoslovno plat vprašanja, in začeli klicati na pomoč politične, nacionalne in emocionalne faktorje, kakor da bi ti res lahko vso stvar dokončno rešili. Ne rečem, da ti faktorji niso bili v marsičem udeleženi pri slabem stanju našega poslovnega jezika; zato se je, ko smo jih razgibali, stanje v marsičem izboljšalo, zlasti v večjem upoštevanju slovenščine v poslovanju. Opažamo tudi, da bo treba na te stvari še opo-

* Referat, ki je bil v nekoliko drugačni obliki prebran na strokovnem seminarju o sodobnem knjižnem jeziku v Celju, 25. septembra 1971.

zarjati, ker se slovenščina v nekaterih vrstah poslovnih besedil na domačem ozemlju še zanemarlja; vendar samo z aktiviranjem teh faktorjev nismo naredili dovolj za resnično pravilno gojenje našega poslovnega jezika, zlasti ne za njegovo spoznavanje, utrjevanje in razvijanje, za določanje njegove pravilnosti ipd.

Jezikoslovci se moramo tega vprašanja lotiti torej bolj jezikoslovno, kot se je to delalo doslej. Preden bomo pa lahko to napravili, moramo vedeti, kateri jezik je to, kakšne so njegove zvrstne značilnosti in kakšno je njegovo današnje stanje.

1

Ime *poslovni jezik* niti ni najbolj posrečeno, ker ne izraža vse vsebine pojma. Prejšnji avtorji uporabljajo to ime večinoma v ožjem smislu. V zavesti povprečnega človeka je precej tesno povezano s pojmom *poslovni svet*, zato označuje zlasti jezik trgovcev in gospodarstvenikov. B. Urbančič ga omejuje na »delo uradov in podjetij«, jezik zakonov pa šteje npr. v znanstveni stil (JP I, 1965, 222—223 in JiS VII, 1961/62, 201); J. Toporišič imenuje *poslovni jezik* »jezik državnih ustanov in uprav sploh« (SKJ 3, 96); J. Pogačnik pa pojmuje *poslovni stil* širše, ker šteje vanj kot podzvrst tudi publicistični stil; po njegovem »se uporablja v opravljanju praktičnih in javnih delovanj (politika, uprava, prosveta, zdravstvo, industrija, trgovina, vojska, časnikarstvo ipd.)« (JP II, 1967, 235—236).

Nekateri avtorji delijo ta jezik v manjše skupine, kot so uradniški, uradni, trgovski jezik ipd.

J. Toporišič imenuje del jezika, ki ga imam jaz še za poslovni jezik, *praktično strokovni jezik*, nekatera besedila pa uvršča v skupino *praktično sporazumevalni jezik*, npr. poročila, naznanila, opozorila (SKJ 3, 95—96). Te razlike v omejitvah so razločljive in razumljive, če upoštevamo to, da so posamezne avtorje pri klasifikaciji vodili različni kriteriji in tudi nekoliko različne potrebe.

Pri določitvi, kaj obsega poslovni jezik, sem se naslonil na praktično delovno in uradno funkcijo besedil. Tako sem prišel do ugotovitve, da so v poslovnem jeziku sestavljena vsa tista besedila, ki jih uporabljajo razne skupnosti ali posamezniki pri svojem uradnem delovanju. Največkrat uporabljajo ta jezik posamezniki v imenu kake ustanove, gospodarske organizacije, upravnega organa, društva ali kake druge organizacije. Če bi mu poskušali dati opisno ime, bi lahko rekli *uradni delovni jezik*. Lahko bi ga imenovali tudi *uradovalni jezik*.

Jezik sodišč, med drugim tudi jezik zakonov, je potemtakem poslovni jezik, medtem ko spada jezik strokovnih in znanstvenih sestavkov ter predavanja na pravnih fakultetah o temah tega področja v znanstveno zvrst. Tudi jezik, ki ga uporablja vojska pri vsakdanjem delovanju s poveljevanjem vred, štejemo v poslovni jezik. Poslovni jezik je tudi jezik, v katerem si dopisujejo šole z različnimi občinskimi in republiškimi organi, medtem ko spada jezik, v katerem učitelji podajajo strokovna spoznanja, v znanstveni stil, in sicer na nižjih stopnjah zlasti v poljudnoznanstveno podzvrst, na visokih šolah pa v znanstveno.

Govorni poslovni jezik je običajno manj skrben kot pisni. Pogosto ima tudi vrsto značilnosti jezika privatnega sporazumevanja, pogovornega jezika in narečij. Glavne razlike med pisnim in govornim poslovnim jezikom so v bistvu podobne

razlikam med tema dvema oblikama v drugih jezikovnih zvrsteh. Izvirajo zlasti iz načina oblikovanja besedila in iz izraznih možnosti, ki jih ima v nasprotju s pisano besedo živa beseda ali pa celo neposredni stik¹.

Kljub nekaterim pogovornim prvinam ne moremo govornega jezika v poslovnem svetu ločiti od poslovnega jezika, ker je njun namen isti: oba se uporabljata za uradno sporazumevanje pri delu in o delovnih vprašanjih. Govorni poslovni jezik se najpogosteje uporablja pri telefoniranju, sprejemanju strank, na sejah in drugod. Treba je opozoriti, da se v okviru govornega poslovnega jezika oziroma v njegovi neposredni bližini oblikujejo tudi žargoni ali slangi, ki zaradi svoje neknjižnosti ne spadajo v poslovno zvrst knjižnega jezika.

Ker se poslovni jezik uporablja na številnih in precej različnih področjih, ne moremo pričakovati, da bi bil povsod enak. Skupne so samo glavne stilne značilnosti, ki ga ločijo od drugih zvrsti knjižnega jezika; poleg teh pa ima na vsakem področju še svoje posebne poteze. Jezik posameznega področja imenujemo podzvrst. Glavne podzvrsti poslovnega jezika bi bile: trgovski, gospodarski, bančniški, upravni, vojaški, sodnijski, diplomatski jezik itd.

Kdor piše trgovske spise, mora, če hoče biti dober delavec, poznati glavne stvari iz splošnega poslovnega jezika, natančno pa njegovo trgovsko podzvrst. V poklicnih šolah moramo zatoorej učiti poslovni jezik zlasti glede na delovno področje, za katero šola vzgaja.

2

Za učenje in za kultiviranje našega poslovnega jezika se zdi, da je v sedanjem času najpomembnejše spoznavanje njegovih zvrstnih značilnosti. Zavedati se moramo, da so med poslovno zvrstjo in drugimi zvrstmi velike stilne razlike. Lepote poslovnega jezika ne smemo iskati v drugih jezikovnih zvrsteh, ampak v njem samem, v tistih izraznih načinih, ki so za naloge poslovnega jezika najbolj naravni.

Posebnosti poslovne zvrsti moramo iskati v tem, kako in po katerih pravilih uporabljajo pisci poslovnih besedil skupne enote knjižnojezikovnega sistema. Da bomo te posebnosti pravilno razumeli in ocenjevali, jim je treba najti vzročno zvezo z nalogami poslovnih besedil. Druge zvrsti, ki opravljajo drugačne naloge, uporabljajo jezikovno izrazno bogastvo drugače. *Ekspresivni izrazi* so na primer zelo značilni za umetnostni jezik, ker izraža poleg vsebine tudi čustveni odnos; poslovni jezik je pa prav nasproten — uraden, hladen, zato zanj ekspresivni izrazi ne samo da niso značilni, ampak jih v navadnih okoliščinah sploh ne uporablja. Tiste jezikovne pojave, za katere ne moremo odkriti utemeljenosti v nalogah besedil, lahko štejemo med napake ali pa med slabše izrazne možnosti.

Za dobro poznavanje poslovnega jezika bi torej morali napraviti dve stvari: prvič, odkriti splošna pravila o uporabi izraznih sredstev v poslovnih besedilih; drugič, natančno analizirati vsa glavna izrazna sredstva in načine poslovnega jezika.

¹ Prim.: Breda Pogorelec, *Sintaktične napake v šolskih nalogah*, Jis I, 1955/56, 202 in *Vprašanja govorjenega jezika*, JP I, 1965, 132—156; Jože Toporišič, *Slovenski pogovorni jezik*, SR 18 (1970), 55—70 in *Pogovorni jezik* v SKJ 4, 61—72.

Če hočemo poiskati splošna pravila, se moramo najprej ustaviti pri informativni nalogi te zvrsti. Za prenašanje informacij pa služijo predvsem nevtralna izrazna sredstva in strokovni izrazi. Informacija mora biti jasna in nedvoumna, zato so v tej zvrsti pogostne ustaljene formulacije (vzorci). Poslovanje zahteva hitro reševanje zadev, zato morajo biti poslovni spisi kratki; ukvarjajo se navadno z ozko problematiko. Poslovni spis je pogosto le člen v verigi spisov, zato je v njem navadno veliko sklicevanj na spise, s katerimi je povezan (npr. korespondenčni spis), oziroma na spise, na katerih sloni (npr. odločba). Tudi obrazci spadajo med najsprejetejše poteze poslovnega jezika; potrebni so zaradi natančnosti in enostavnosti poslovanja. Preglednost spisa ni v nobeni drugi zvrsti tako poudarjena kakor v tej, zato morajo biti nekateri podatki zmeraj na istem mestu. Če pridenemo še odsotnost ekspresije, ki smo jo že omenili, bi bili pglavilni obrisi pravil, po katerih uporablja poslovna zvrst izrazno bogastvo jezika, očitani. Splošna pravila o uporabi izraznih sredstev so v posameznih podzvrsteh poslovnega jezika in tudi že v posameznih žanrih precej različno uporabljena. To je odvisno od tega, katera naloga je pri žanru (besedilu) važnejša. V nekaterih bančnih spisih, je npr. denarna vsota izražena s številko in z besedo, medtem ko v cenikih besednega izraza ni.

Izrazna sredstva in izrazni načini, ki so značilni za poslovni jezik, so zelo številni. Iz te množice naj tu navedem vsaj nekatere, ki sem jih odkril v gradivu sam ali pa me je nanje opozorila jezikoslovna literatura o poslovnem jeziku, in sicer: 1. oseba množine, v kateri je navadno odpošiljatelj spisa; 2. oseba množine, v kateri je naslovljenec; velelnik v navodilih; raba trpnika; s podatki natripani stavki; umetno skonstruirani stavki; naštevanje; sestavljeni predlogi (glede na); obilica predločnih izrazov (na podlagi tega in tega; na vaš predlog); modeli ali vzorci; obrazci; strokovni izrazi; odsotnost pogovornih, ekspresivnih in slikovitih izrazov; uradovne fraze; samostalniško izražanje; starinske formulacije; mednarodne formulacije; kratice; nebesedni izrazni znaki; sklicevanje na druge spise; krajevna in časovna določenost sestavka; tesna povezanost z upravnopravno ureditvijo države.

Če bi hoteli za vsa ta izrazna sredstva in načine ugotoviti, kje, kdaj in zakaj so primerni in kje je boljše kako drugo izrazno sredstvo, bi morali opraviti veliko dela. Samo na podlagi takih analiz pa bi lahko nastajali nujno potrebni učbeniki poslovnega jezika.

Pomembna značilnost poslovnega jezika so na primer formulacije, ki se pogosto ponavljajo. Taki so uvodni in zaključni stavki pa tudi prehodne zveze. Do ponavljanj prihaja zaradi tega, ker imamo v poslovnem svetu zelo veliko ponavljajočih se položajev, ki so po svojem okviru podobni, po bistveni, vsakokratni vsebini se pa razlikujejo. Tako pride tudi do tega, da se lahko ogrodge vsebine za izražanje takih položajev ponavlja, spreminja pa se bistvena vsebina besedila. Iz takih ponavljajočih se formulacij dobimo vzorce, v katerih ostane prostor za vsakokratno vsebino. Najbolj znani vzorci, ki jih srečujemo v poslovnem jeziku, so vzorci za nakaznice, naročilnice, obvestila, odločbe, pogodbe, pravilnike, prošnje, vabila, zapisnike, uvodni in končni stavki telefonskih pogovorov, uvodni stavki za sestanke in seje ipd.

Za posamezne tipe besedil imamo navadno več variant vzorcev, ki jih lahko uporabimo v različnih okoliščinah.

Uporaba vzorcev še ne pomeni, da je individualna jezikovna ustvarjalnost zadušena; če se uporabniku posreči najti boljšo formulacijo, kot je vzorec, se mu lahko odpove. Pri popravljanju vzorcev je pa vendarle treba paziti, da delamo tako, kot zahtevajo splošna jezikovna načela, ne pa kot godi našemu okusu. Tudi iz zgodovine našega jezika je znano, da se vzorci poslovnega jezika močno spreminjalo z razvojem in izpopolnjevanjem jezika sploh.

Vzorci za pismene izdelke v poslovnem jeziku pomenijo pomoč pri delu. Ne moremo pričakovati od poslovnih ljudi, da bi vsak spis začeli sestavljati od temeljev; za tako delo niso vsi najbolj usposobljeni, bilo pa bi tudi dokaj zamudno, saj je dobra nova formulacija ustvarjalno dejanje. Razumljivo pa je, da morajo takšni vzorci ustrezati normi knjižnega in poslovnega jezika.

Ker so torej vzorci pomembna lastnost poslovnega jezika, se jih morajo ljudje, ki dan na dan pišejo taka besedila, učiti. Učijo pa se jih lahko na več načinov: prvič, iz prakse, in sicer tako, da z analizo ugotovijo, kateri vzorci so najprimernejši; drugič, iz priročnikov, in tretjič, v šolah. Z upravičenostjo lahko rečemo, da smo se doslej premalo zavedali pomena, ki ga ima učenje takih vzorcev.

Ker imamo razmeroma veliko tipov besedil v poslovnem jeziku, se morajo ljudje naučiti kar veliko vzorcev. Vendar to število ni tako obsežno, da bi ga ne zmožal povprečno sposoben človek, posebno še zaradi tega, ker se lahko omeji na tiste, ki jih potrebuje na svojem delovnem mestu.

3

Pred leti so se jezikovne slabosti na nekaterih področjih tako razbohotile, da so povzročale že razne politične probleme. To je potem sprožilo Pismo o jeziku (NR XIV, 1965, št. 10, str. 208). Stvari je posvetilo precej svojega dela tudi zborovanje slavističnega društva v Mariboru oktobra 1966. Ta dejavnost je v javnosti poživila tudi zanimanje za poslovni jezik. Kritiki so postali pogumnejši, ker so čutili tudi politično podporo. Delovne in druge organizacije so pa deloma pod pritiskom kritike, deloma pa zaradi jezikovnega osveščanja pokazale večje zanimanje za poslovni jezik. Poleg poživljanja normalne skrbi za jezik je to pismo sprožilo tudi nekatere pretirane puristične težnje.

Pri ocenjevanju sedanjega stanja nismo enotni niti jezikoslovci niti praktiki. Ocenjevanje je odvisno od človekovega pogleda na jezik, od tega, katera besedila kdo bolj pozna, in od tega, kateri generaciji pripada; poleg tega se nekateri še zdaj ne zavedajo, da je poslovni jezik posebna zvrst knjižnega jezika in da mora biti že po svojem bistvu stilno drugačen kot recimo umetnostni jezik.

Neenako ocenjevanje poslovnega jezika marsikaterega uporabnika bega, da ne ve, komu bi verjel; zato ubira pot, ki je odvisna od raznih slučajnih okoliščin, ali pa ga sploh nič ne zanimajo jezikovni problemi in dela, kot da je vse, kar napiše, dobro. Ko sem preiskoval poslovni jezik iz gradiva najrazličnejših podjetij, ustanov in društev, sem ugotovil, da pišejo nekatere organizacije neprijemno boljši jezik kot druge. Včasih je jezikovna raven odvisna od enega ali dveh požrtvovalnih in jezikovno nadarjenih piscev. Skrb za dober poslovni jezik pogosto zahteva dobra organizacija dela, uspešnost podjetja, odvisnost od mno-

žičnega kupca; neredko zahteva dober jezik tudi vodilno osebje. V takih podjetjih ali ustanovah se do pisanega izdelka vedejo podobno kot do drugih izdelkov: ko gre iz rok, mora biti solidno izdelan.

Med pojavi v poslovnem jeziku, ki so do sedaj navadno veljali za napake, imamo lahko tudi zvrstne značilnosti. Med take bi šteli tiste pojave, ki so v poslovnem jeziku že dobro utrjeni in niso v nasprotju z objektivno normo, čeprav jih nekateri jezikoslovci oziroma priročniki in uporabniki preganjajo. Jezikoslovje, ki se naslanja na resnično stanje, jim priznava mesto, kakršno pač imajo. V drugo skupino štejemo jezikovne pojave ali procese, ki so v sedanjem jeziku živi, nimajo pa v knjižnem jeziku utrjenega položaja. Tu dobimo skoraj vse procese, ki delujejo v jeziku, razen tistih, ki so značilni za umetnostni jezik (slikoviti izrazi). Najpogostejši so pojavi in procesi iz vseh vrst govornega jezika. Nekateri bodo sčasoma dobili svoje mesto v knjižnem jeziku, drugi se bodo kratkoma izgubili, pozabili. V tretjo skupino štejemo prave napake. To so pojavi, ki nastanejo po kakšni pomoti, nejasnosti, niso vezani na jezikovne procese, zato odzamejo jezikovnemu sredstvu informativno sposobnost. Take napake pripeljejo v nerazumljivost, če vsebina ni razvidna iz konteksta. Obstoj vseh teh stvari in različno gledanje nanje dokazujeta, da številni uporabniki poslovnega jezika ne poznajo natančno meje med uporabnimi in neuporabnimi jezikovnimi sredstvi. To se pravi, da izbira izraznih sredstev za poslovna besedila še ni povsem utrjena; verjetno pa popolna enotnost v tem sploh ni dosegljiva.

V govornem poslovnem jeziku je v glasovju še veliko prvin pogovornega jezika in narečij, čeprav danes opažamo, da iz njega razmeroma hitro izginjajo narečne in krajevne pogovorne posebnosti. V *oblikoslovju* je razmeroma malo odklonov, pač zato ker je oblikovni sistem v vsakem jeziku zelo trden, pa tudi šole imajo pri tem lepe uspehe. Najpogostnejši odkloni so: maskulinizacija srednjega spola (*oba podjetja*), izguba dvojine (*izbrati dve terase; pred dvema meseci*), napačna sklanjatev osebnih imen (*z Janezom Petelinom* ali *s Petelin Janezom* ali opuščanje sklanjatve). Na področju ustvarjanja novih oblik (besedotvorje) so zlasti deležni kritike nekateri tipi imen podjetij in izdelkov.

V *skladnji* je veliko odklonov. Zlasti so opazni slabo zgrajeni, večkrat dokaj dolgi stavki, ki so pogosto na meji razumljivosti ali pa nerazumljivi. Tipične napake so: opuščanje roditelja v nikalnem stavku (*cement nismo naročili*), napačna oblika zaimka (*opravljali delo za sebe*), nenavadni predlogi (*napram našemu društvu; radi tega; razgovori po vprašanju; odločba od dne tega in tega; zgradbe od našega podjetja*), nenavadni vezniki (*dočim, v kolikor, kateri namesto ki*).

V *besedju* je razmeroma veliko prvin, ki v našem jeziku niso domače in so prišle kot posledica mešanja s tujimi poslovnimi jeziki, zlasti s poslovno srbohrvaščino. Navadno so po zunanosti podobne kaki naši besedi (*zaključiti pogodbo za skleniti pogodbo, izdobaviti za dobaviti, iznos za znesek, zemlja za deželo, zaviseti za biti odvisen*).

Zanimive so besede, ki so v poslovnem jeziku že dolgo in zelo razširjene, čeprav jih svetovalci in priročniki navadno preganjajo (*komad, nahajati se, odpremiti in družina, sledeč, odnosno*).

Na področju *sloga* imamo zelo pogosto opravka s slabostjo celotnega sestavka, z napačno izbiro besed, fraz, vzorcev, z napačnim besednim redom. Uporabniki na sploh premalo vedo o zvrstnih potezah poslovnega jezika.

Zelo pogostne so *pravopisne* napake pri postavljanju ločil (vejica pri *in* za stavkom s *ki*), pri pisavi velike začetnice (imena ustanov).

Kadar naša podjetja in organizacije delujejo tudi v drugih naših republikah, rešujejo jezikovne probleme v glavnem na tri načine, bodisi da izdajajo dvojezične spise, bodisi da se obračajo na sodelavce ali kupce v njihovem jeziku ali pa se s srbohrvaščino obračajo na vso Jugoslavijo, zlasti v tiskanih publikacijah. Redkejši so primeri, da se na vso Jugoslavijo obračajo v slovenščini. Največ protestov povzroča praksa, da se nekatera slovenska podjetja obračajo na domačega človeka v drugem jeziku, največkrat v srbohrvaščini. Ti pojavi, ki imajo v javnosti zelo negativen učinek, se ne dajo utemeljiti s kakimi tehtnimi razlogi. Početje je bilo že vsestransko pretehtano in obsojeno, vendar se še pojavlja. Stvar je škodljiva tudi zato, ker gre za krčenje funkcij jezika. S tem v zvezi je tudi nepotrebno izposojanje izraznih sredstev iz poslovne srbohrvaščine pri nekaterih piscih in v nekaterih dejavnostih. Najbolj so to pospeševali številni skupni zvezni obrazci v srbohrvaščini. Zaradi tega prihaja v našem poslovnem jeziku do podvajanj terminov in fraz, npr. *zaključni posel* proti domačemu *sklenjeni posel*; *zaključnica* proti *sklepnica*, *glasom odredbe* proti *po odredbi*. Nekateri obrazci so dvojezični; to bi bila najprimernejša rešitev za vse skupne obrazce.

Vzrokov za slabo obvladanje poslovnega jezika je več. Naše šole nimajo za tako delo dovolj primernih učbenikov niti dovolj primernih učiteljev. Premalo poučujejo uporabni jezik. Zamujajo se predvsem pri učenju sistema, tj. slovnice. Učencev ne uvajajo zmeraj dovolj živo v resnično jezikovno problematiko. Zato so absolventi naših šol včasih neogljenčki že pri pisanju najpotrebnejših poslovnih spisov. Po nekaterih trditvah se stanje sedaj že izboljšuje.

Sestavljalci poslovnih besedil se včasih premalo zavedajo, da sme človek samo takrat, ko piše zase, pisati, kakor se mu zljubi; kadar pa piše za druge, se mora podrediti splošnim navadam in mora biti zelo pazljiv do jezika. Še posebno zaradi tega, ker je ugled pisane besede velik in je večinoma namenjena številnim bralcem.

4

Na podlagi poznavanja zvrstnih značilnosti poslovnega jezika in njegovega sedanjega stanja bi lahko določili, kakšen naj bi bil primeren poslovni jezik, in našli pot, kako bi ga gojili. Poleg predlogov, ki sem jih omenil že med dosedanje obravnavo, bi bilo treba opozoriti še na nekatere stvari. Pri določanju pravilnosti ne smemo biti togi, temveč moramo določiti mejo med primeri, ki so še zadovoljivi, in med primeri, ki več ne ustrezajo. Izrazna sredstva in načine je treba ocenjevati po sodobni rabi in po uporabnosti, ne pa po izvoru ali starosti. Za določanje uporabne vrednosti izraznih sredstev in načinov je treba zbrati vse sinonime in jim določiti medsebojno razmerje.

K odstranjevanju napak bi lahko veliko prispevalo raziskovanje in poučevanje zvrsti. Pri takem poučevanju bi se povezovala sistem in uporaba sistema v poslovnih besedilih. Če učimo samo sistem (glasove, oblike, skladnjo, besedni zaklad), ga učenec sam od sebe ne zna uporabljati, kaj šele da bi ga lahko uporabljal tako, kot zahteva zvrst. Tudi metoda popravljanja učenčevega jezika ne zadošča v strokovnih šolah; z njo se lahko nauči kvečjemu osnov jezikovnega sistema.

Absolutnih ocen izraznih sredstev ali načinov se je treba izogibati, ker navadno ne dajejo dovolj uporabnega znanja ne za poslovni jezik, ne za druge zvrsti. Tako pove navodilo, da trpnika slovenščina nima rada, premalo; treba je jasno povedati, v katerih primerih oziroma v katerih besedilih je to izrazno sredstvo neobhodno potrebno oziroma primerno. Ker poslovni jezik ni enoten, bi bilo treba za vsako področje ali pa vsaj za važnejša področja posebej preštudirati izrazna sredstva in načine in določiti njihove vrednosti.

Poleg sproti citiranih del je treba omeniti še tole uporabljeno ali delno uporabljeno literaturo: Danijel Andolšek, Helena Furlan, *Poslovna korespondenca*, Ljubljana 1967; Alois Jedlička, Věra Formánková, Miloslava Rejmánková, *Základy české stylistiky*, Praga 1970; Halina Kurkowska, Stanisław Skorupka, *Stylistyka polska*, Varšava 1959; Jozef Mistrik, *Stylistika slovenského jazyka*, Bratislava 1970; številne članke o poslovnem jeziku v revialnem in dnevnem tisku in vrsto splošnih del, ki govorijo tudi o funkcijski razčlenjenosti knjižnega jezika.

NA ROBU SRBOHRVATSKEGA (IN SLOVENSKEGA) ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

3

Sbh. *maljiv*, sln. *maleti* in podobno

Pri Skoku, ERHS II 365, dobimo brez poizkusa razlage geslo *mâlživ* »slabunjav, (čovjek, žena, dijete), za koje se lepi svaka bolest« s pripombo, da se rabi v Srbiji. Enako osamljeno je sln. *maléti* »postati slabo«, npr. *mali mi pred očmi* »es wird mir dunkel vor den Augen«, *malelo mi je, noge me niso več mogle nositi* (Pleteršnik, SNS I 545). Drugi pomeni so še »fackeln, herumschwärmen«, *omaléti*, *zmaléti* »vermagern« in verjetno spada zraven tudi *zmaličiti* »verderben«.

Ker navaja Pokorny, VWb, str. 716 dalje, kar osem homonimnih osnov **mel-* poleg dveh **smel-* s številnimi prevojnimi alternacijami in z različnimi determinativi, je dokaj težavno natančneje opredeliti vrsto izoliranih besed v posameznih slovanskih jezikih. Tako je npr. sln. *mléviti*, *mlévím* »hin und her bewegen, hin und her wetzen« (Prekmurje) zaradi pomena laže povezati z gr. *mellō* »zögere« (pri Pokornyju je to **mel-* 3) kakor z r. *molovítb* »scheinen, vorkommen« (tako Torbiörenssohn, LM I 98), kar bi bolj spadalo k **mel-* 8 pri Pokornyju, prim.

sln. *moleti*, *moliti* »hervorragen, hinstrecken«, sbh. *izmoliti* »hervorzeigen«. Z gr. *mellō* »zögere« je Machek, Zbornik Dečev 51, povezal tudi češko frazo *mele me to*, ki pomensko popolnoma ustreza gr. *mellei moi* »es liegt mir am Herzen«. Pri osamljenem sln. *mlétavica* »das Ziehen im Körper vor dem Fieberanfall« je mogoče izhajati samo iz polne stopnje **mlōi-* v primerjavi s sbh. *mlitavica* »slabost« (Lika) poleg *mlitav*, *mlitati* iz **mlēi-* ali **mlī-*. Pokorny, VWb 717, povezuje s to osnovo tudi ukr. *mlity* »vergehen«, kavz. *mloity* »Übelkeit erregen«. Žal pa te oblike glasoslovno še niso do kraja pojasnjene. Rusko *mletʹ* »ohnmächtig werden, erstarren«, blr. *mlecʹ* »obmiratʹ, mletʹ« poleg *mlosna* »durno, tošno« in *mljavy* »tomnyj, rasslablennyj« *mljavascʹ* »iznemoženie ot žary« je težko spraviti na skupni imenovalec **mʷdʷlʷ*, sln. *medel* (Berneker, SEW II 64; Vasmer, REW II 141; Machek, ESČ² 365). Nič manj jasno ni sln. *mlédén*, *omlédem* »fade« sbh. *mlédan*, *mlīdan* »mager, schwach«, *mlédniti* »schwach werden« poleg r. *meleditʹ* »dunkel vor den Augen werden«. To razlagajo nekateri raziskovalci kot metatezo k **mʷdʷlʷ* (Miklošič, EW 206; Vasmer, REW II 114; Machek, ESČ 365), drugi s sti. *mlāti* »wird weich« (Berneker, SEW II 64). Iljinskij, IORJ XXII 196, je suponiral prevoj k **molǵ* »mlad«. Skok, ERHS II 442, navaja še druge poizkuse razlage. Skok prišteva k *mledan* tudi fitonima *mlédan*, *smléd*, *smljednica*. To je verjetno e-jevska stopnja k **smʷldʷ*, sln. *smulje*, *cmulje* »bičje«, *smolje* »brinje« (avtor, Eseji 82), lit. *mėldas*, *mėldā*, *maldas* »bičje« iz ide. **meldh-*, polna stopnja **molǵ* »mlad«. Ramovš, pri Ilešič Geogr. vestnik IX 42, je iz suponiranega **smlédʷ* (= *omleden*) »slabo zaraščen gozd« izvajal tpn. *Smlėdėnik*. Historični zapisi 1136 *Fledinich*, 1214 *Vlednich*, 1228 *Vlednic*, itd. govore za *(sʷ)*vlėdʷnikʷ*. Trstenjak, Novice 1859, 76, navaja po J. Zupanu apelativ *smlėd* »stražišče, die Warte«. To je iz **sʷvlėdʷ*, staro **ʷlōid-*, prim. got. *wlaiton* »sich umsehen, suchen«, kar je ohranjeno v sln. *pole* »glej« (Trub., Dalmatin), *polej* (v 18. st.), danes *lej* < **vlėdati*. Verjetno izposojeno iz nekega vzhodnogermanskega jezika. Prehod *svl-* v *sml-* ni osamljen v slovenščini, sln. *osmleda*, *osmeleda* »Brandfleck, Brandstätte, Ruine« iz **svlėd-*, stvn. *swelzan* »brennen«. Verjetnost medsebojnega križanja več različnih osnov otežkoča analizo. Pri osamljenem slovenskem *omlájati* se »schmeicheln« (Podkrnci) se npr. vsiljuje rekonstrukcija **molǵ-*, prim. gr. *maldhaĩnō* »erweiche«, *maldhōn* »Weichling«, toda sln. *meljûšnik* »ein verzärtelter Mensch« (Ljubušnje) je bliže lit. *smailūs* »leckerhaft, schmeichlerisch« (poleg *smalsūs*, *smilūs* iz **smēil-*).

Sbh. *mūnitva* »prijevera, lukavstvo« (Dalmacija) je gotovo psl. **mʷnln-*, prim. sln. *mōlnjen*, *múnjen*, *mólnjav* »betäubt, etwas dumm«, lit. *pasimūldyti* »irren«, let. *mūldēt* »herumirren« (avtor, Eseji 126). Vprašanje pa je, če je mogoče iz iste osnove izhajati tudi pri *mūnitva* »vrsta« (BiH), saj tretje *mūnitva* »dronjici, tralje« (Lika) kaže na drugo **mʷld-*, prim. sti. *mrđnāti* »zerdrückt, reibt«, **amal-dýnō* »zerstören« in se ujema s predhodnjim Skokovim geslom *raz-mūndati* se »razplesti se, razstaviti se« (Lika). Na drug način pa je iz osnove **mel-* »mleti« tvorjeno sln. *mélša* »veha pri zelju« (Plužna).

Za jezikoslovca je dragoceno spoznanje, da mora že pri primerjavah med južnoslovanskimi jeziki poseči daleč nazaj, včasih celo v pred(baltsko)slovansko obdobje. Za enak ali vsaj razumljivo vzporeden pomenski razvoj najdemo pri isti osnovi različne prevoje stopnje in determinative. Presenetljive so podobnosti z baltskimi jeziki, ki jih je treba brezpogojno upoštevati brez ozirov na severno-

slovanske jezike. Tako ustreza slovenski frazi *noga mi melje* »der Fuss ist mir eingeschlafen« skorajda dobesedno litavsko *kójas mielinu* »die Beine sind mir eingeschlafen«. Fraenkel, LEW 449, razlaga glagol *mielinti* »einschlafen, empfindungslos werden« s pomenskim prehodom iz »zu Gips werden, verkalten« k *miēlas* »Gips«. Toda sln. *mavec* (Pleteršnik navaja tudi dublet *matec*) »Gips« (gorenjsko) kaže na redukcijsko stopnjo **mьlьcь* poleg csl. *mělъ* »Kalk«, r. *mel* »Kreide«. Enaka stopnja je v lit. *smiltis* »Sand«, letskemu *smalks* »fein, in kleinen Teilen« pa ustreza sln. *mol* »Sand« (dolenjsko).

Zaradi sln. *mavec* »Flocke, Stückchen Baumwolle, mavček »Eriphorum«, *mavka* »Flaumköpfchen des abgeblühten Löwenzahnes, Pflanzenflaum, Anemone montana« (Dutovlje, Kras), *mavčica* »Kätzchen auf Bäumen, Stipa pennata« (Knežak) ne moremo verjeti niti Bernekerju (SEW II 12), niti Skoku (ERHS II 364), da bi bilo sbh. *malje* »Flaum, Milchhaar«, *maljav* »flaumig« izposojeno iz ngr. *maliá* »Zote, Flocke«. Pravilneje sta Miklošič (EW 181) in Prellwitz (GEW 280) sklepala na sorodstvo s stgr. *mállós*, lit. *milas* »Tuch«. Izhajati je treba iz psl. **mьlьcь*, **mьlьje* in če bi Vasmer (RFV LVIII 420; Griech. Lehnw. 94) poznal slovenske oblike, ki jim lahko dodamo še mak. *movliv* »maljav«, *movlivost* »maljavost«, ne bi čutil potrebe, da popravlja Miklošiča. Zanimiv je areal te besedne družine, slovenski Kras in Srbija, Makedonija. Baltsko sorodstvo pa ima tudi sbh. *mrlj(m)*, *mrlja* (f.) »Fleck«. Ker navaja Pleteršnik dial. oblike *marlja* »Schmutzfleck«, *marljati* »beschmutzigen«, tudi sln. *mrlja* ne bo izposojeno iz sbh.; za etimologijo nam bolje ustreza lit. *mūrinas* »beschmutzt«, *murióti*, *mūrdyti*, let. *murīt* »beschmieren« kakor Štrekljeva razlaga iz bavorskega *Merl* »Fettfleck« (Lwk. 38) ali Skokova (ERSH II 469) iz *prljati*, *brljati*.

Pozornost zasluži primerjava med sln. *mel* (m.) »Art Eiche«, adj. *melov*, *meljév* (Goriška Brda, Kras) in sbh. *beo mlak* »Art Eiche« (Kosovo). Skok, II 446 (zadnja vrsta gesla *mlak*), pravi, da to ne spada k *mlak* »lau, lauwarm«. Sln. *mel* »Quercus« spada kakor albansko *malenë* »Ulmus« k **mel-* 6 pri Pokornju, s pomenom »temne, umazano zamolkle barve« z varianto **smel-*, gr. *melē* »Fraxinus«, lit. *pasmēlti* »postati zamolkle barve« (Pokorny, VWb 969). Sln. *zamólkel* »dunkel, mat« iz *(s)*mьlk-* in sbh. *beo mlak* »Quercus« iz *(s)*molk-* govori za domnevo, da Pokornju ne bi bilo potrebno ločiti niti **smel-* 1 »langsam verbrennen, schwellen« od **smel-* 2 »staubfarben«. Sln. *mlečje* »Eisenschlacke« (Železniki) iz *(s)*melk-*, sln. *miljava* »Glut, glühende Kohle« (Drežnica) iz **smēl-*, sln. *mólkel* »heiser«, sbh. *promúci* »heiser werden« iz *(s)*mьlk-*, govore za to, da je tudi sbh. *mlak*, mak., blg. *mlak*, sln. *mláčen* »lau, lauwarm« iz *(s)*molk-* (avtor, Linguistica VIII 66). Homonimno sbh. *mlak*, mak. *mlak*, sln. *mlaháv* »schwach, schlaf« pa seveda lahko ohrani svojo dosedanje etimologijo iz **mlāk-*. Ni pa to potrebno; že Miklošič, EW 189, je sbh. *mlak* v obeh primerih povezoval z lit. *nu-smelkti* »flaccescere«, let. *smalk's* »subtilis«, kar je Strachen, IF II 370, (pri Skoku je pomotoma kot avtor naveden G. Meyer) povezoval z **mlāk-*, toda Fraenkel, LEW 843, izhaja iz **smel-k-* »schwellen«. Zaradi pomenskega razvoja v baltskih jezikih, lit. *smólkti* »schmerzen, stechen«, *smilkti* »Leibschmerzen bekommen, starr werden, erstarren«, *smilksi* »es sticht in den Beinen«, let. *smēlkt* »andauernd, nicht stark schmerzen«, *smilkstēt* »ein wenig schmerzen« in z zvenečim determinativom lit. *smelgti* »verkümmern lassen, betauben, gefühllos machen«, let. *smelgt* »schmer-

zen« ni nobenega resnejšega pomisleka, da pri sln. *maléti* in sbh. *máljiv* ne bi izhajali iz **(s)mōl-*. Pri sln. *mali se mi pred očmi* je mogoče misliti celo na »megli se mi pred očmi«; prim. s kratkim vokalom lit. *smalkas* »Rauch, Dunst, Dampf«.

France Bezljaj

Filozofska fakulteta v Ljubljani

4

Sln. dial. *mávek*, sbh. dial. *zámavica*

V Linguistici VIII/1 (1966-68), str. 66, je prof. F. Bezljaj obravnaval koren **(s)mel-* »langsam und rauchend verbrennen, schwellen« v baltskih in slovanskih jezikih. Iz dolge prevojne stopnje */*(s)mōl-/* je s pridržkom izvajal tudi sln. dial. besedi *zamálka* in *od(i)málka* »eine angeschwollene Lymphdrüse am Halse«. Besedi sta znani na Krasu in v Dornberku.

Pleteršnik (I, 557) ima iz Goriških Brd tudi besedo *mávek* z enakim pomenom (viseč otòk, otekla bezgavka). Pri njej ne moremo izhajati iz korena **(s)mel-*, ker etimološki *-l-* v tem položaju ne more dati *-v-*, in je zato treba iskati novih primerjav.

Pokorny, IEW, 756, navaja ide. koren **nāu-* (s prevojnima stopnjama **nāu-* in **nu-*), ki pomeni 1) smrt, mrlič, truplo 2) do onemoglosti izmučiti, zgruditi se od utrujenosti¹. Koren najdemo v več indoevropskih jezikih: got. *naus-* »mrlič«, let. *nāve* »smrt«, lit. *nōvyti* »ubiti« itd. Poznajo ga tudi slovanski jeziki: csl. *navb*, *nyti*, r. *navb*, ukr. *mavki*, č. *náv*, *unyti*, *unaviti*, sln. *navje*, *movje*, *mava*, *unaviti* itd. Poznajo pa tudi nazaliziran koren: csl. *no^Nditi*, *no^Nžda*, p. *nędza*, sln. dial. *na-nojati se* »ponujati se« (Bela krajina). Zelo zanimivo je č. *návní kost* (z mnogimi narečnimi inačicami)², r. *navbja kostočka* (Orel, Kaluga in južno), lit. *novės kau-las* v pomenu »ganglion, bulasta zatrdlina na kitah rok in nog«, kar izpeljujejo iz **nāu* (Machek², 391; Fraenkel I, 509). Dalj v svojem slovarju (II, 397) navaja verovanje o takih izrastkih. Menili so, da nastanejo, če kdo na dan mrtvih (navij denb) prepleza ograjo, so pa vzrok nesreče in smrti. Vsekakor pomenijo bolezensko tvorbo. Fraenkel, *ibid.*, navaja toh. A *nwām* »bolan«. Zaradi tega bi bilo najbolje tudi pri sln. *mávek* (<**mavbkb*) izhajati iz korena **nāu-* s pomenom »bolan, nevarno bolan«. Razmerje med *m-* in *n-* srečamo tudi pri sln. *navje*, *movje* in ukr. *mavki*, oboje v pomenu »duša nekrščenega otroka«. Najbolj verjetno je tudi besedi *zamálka* in *odimálka* treba izpeljati iz tega korena (s tem se strinja tudi prof. Bezljaj). Pisava *-l-* namesto pričakovanega *-v-* je pri osamljeni besedi lahko zgolj naključna ali pa hiperkorektna. V sln. je namreč izgovor etimološkega *-l-* in *-v-* pred soglasnikom že od 17. st. enak. Praoblika bi se torej glasila

¹ V. N. Toporov, LP VIII, 194d., meni, da je treba izhajati iz ide. korena **Hten-* / **Hn-*.

² Sln. te zveze ne pozna, za isti pojem pa rabi pomensko paralelo *mrtva/morska kost*, sh. *mrtva kost*, mak. *mrtva koska*, bolg. *mrtva kost*, p. *martwa kostka*. Pridevnik *mrtev* ima reducirano stopnjo korena, ki jo kažejo vsi primeri. Pozornost zbujata sln. *morska kost*, ki nima nobene zveze z *morjem*. To je o-stopnja korena **mer-* »mreti«. Iz nje je bil po vsej verjetnosti tvorjen samostalnik (morda **morb₁b₁*; prim. sln. *mōr-a* »das Sterben, die Pest, die Seuche«), iz njega pa bi se še drugotno razvil pridevnik s pripono *-b₁skb₁*, **morb₁skb₁*.

**zamavъka* in **ot(d)ъmavъka*. Za in *od(i)*- sta predponi, -i- v *odimalka* je lahko drugoten. Zanimivo je, da imajo vse tri besede tudi enako pripono.

Ni pa popolnoma jasna sh. *zámavica* »vrtoglavica«, znana iz Risnja. Broz in Iveković jo v slovarju (II, 792) povezujeta z *omaja* in *mahati* ter opozarjata na sinonima *omamica*, *vrtoglavica*. Natančnejši podatki o razvoju glasov v Risnju mi žal niso dostopni, a na splošno prav ta del sh. ozemlja ne pozna prehoda *h* > *v*, ampak ohranja *h*. Zaradi tega je razlaga besede iz *zamahati* negotova. Nejasnosti ne povečujejo mak. oblike *zamava*, *zamavta* »zamahati, zanihati« (-v- je tam lahko iz -h-), ampak č. *mávati*, slk. *mávat'*, dl. *mawaš*. Machek², str. 335, razlaga to kot frekventativ glagola *majati* »kimati, gugati, majati«. Zaradi akcenta na prvem zlogu v *zámavica* smemo domnevati, da je izpeljana iz glagola **zamaviti*, ki bi bil lahko tudi iz korena **nāu-* z začetnim *m-* v pomenu »slabo postati«.

Alenka Šivic-Dular
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Zapiski, ocene in poročila

SRBSKI OTROŠKI SLOVAR

V skoraj vsakem boljšem učbeniku psihologije se najdejo podatki, kako postopoma narašča otroški besedni zaklad. Vendar so ti podatki navadno povzeti iz raziskav v tujih jezikih ali pa so narejeni na osnovi besedišča le nekaj otrok. Vera Lukić, sodelavka inštituta za pedagoška raziskovanja v Beogradu, pa se je lotila obsežnega dela. Na osnovi pisмениh izdelkov približno enega odstotka srbskih otrok od 2. do 8. razreda osnovne šole je sestavila *Aktivni pisani rečnik učenika u osnovnoškolskom uzrastu*. Iz spisov 8147 učencev je nabrala 1324 493 vseh besed (tekočih besed), od tega pa je bilo kar 14 754 različnih besed (leksemov).

Ugotovila je, da se med osnovnim šolanjem učencem besedišče skoraj potroji. Po razredih uporabljajo učenci takole število različnih besed:

2. razred 3 398
3. razred 5 123
4. razred 3 852
5. razred 5 605
6. razred 6 043
7. razred 7 562
8. razred 8 703

Največji porast besedišča se kaže med 2. in 3. razredom in med 7. in 8. razredom, pač pa se je pojavil nepričakovan upad besedišča med 3. in 4. razredom, ki ga avtorici

ca ne zna pojasniti. Presenetljiva je tudi ugotovitev, da ni kake občutne razlike v obsegu besedišča podeželskih in mestnih otrok. Seveda iz te raziskave še ne moremo z gotovostjo vedeti za besedišče posameznega povprečnega učenca. Vendar avtorica domneva, da celotno besedišče posameznega učenca (aktivno in pasivno) ne more biti dosti manjše od aktivnega besedišča cele populacije učencev.

Radovednost nas je prisilila, da smo si izpisali iz slovarja sto najbolj pogostnih besed. Te so naslednje: biti, i, sebe, da, u, ja, on, na, kad, a, ne, jedan, koji, mi, moj, dan, sav, taj, kuća, hteti, ići, od, ali, šta, doći, sneg, imati, dete, svoj, lep, videti, poći, otići, početi, mali, kao, škola, mnogi, po, iz, tako, čovek, posle, do, stići, velik, reći, kod, selo, pa, drugi, naš, kako, neki, drug, igrati, prvi, šuma, naj, samo, još, moći, kroz, padati, ti, onda, visoko, ovaj, godina, pasti, sad, grad, izaći, put, mama, gde, več, čuti, svaki, beo, sunce, tata, tad, o, majka, tu, uzeti, gledati, ući, dalek, sankati se, druga, rica, sanke, voda, dok, dati, brzo, mesto, krenuti, ostati.

Razumljivo je, da so v tem seznamu na prvem mestu sintaktično pomembne besede in da se šele nato uvrščajo razni za otroke zanimivi glagoli, pridevniki in samostalni-

ki. Marsikaka beseda bi imela verjetno tudi pri slovenskih otrocih enako pogostnost, za nekatere pa lahko že vnaprej predvidevamo, da bi bilo stanje drugačno. Nekatere srbske besede bi pri nas razpadle v več sinonimov (koji — ki, kateri; kuća — hiša, dom; hteti — hoteti, bom; dok — dokler, ko, medtem ko, dočim), druge bi se pa pri

nas zليه v eno besedo (onda, tad — tedaj; ovaj, taj — ta; reći, kazati — reči).

Zanimalo nas je tudi, kako se v slovarju kažejo odnosi: naraščanje — upadanje rabe, konkretno — abstraktno, knjižne — pogovorne, žargonske besede, domače besede — tujke, splošne besede — termini. Izpisali smo si nekaj značilnih zgledov:

	2. r.	3. r.	4. r.	5. r.	6. r.	7. r.	8. r.	skupaj
igračka	46	29	—	5	17	8	3	108
knjiga	41	80	82	112	118	126	167	726
ptica	78	155	41	273	233	209	182	1171
drugarstvo	3	1	—	—	—	1	7	12
boca	—	—	5	11	1	7	5	29
flaša	—	—	—	3	5	2	3	13
kec	—	2	6	—	—	—	1	9
kolac	—	—	—	—	3	18	—	21
inteligentan	—	—	—	—	1	—	—	1
impresioniran	—	—	—	—	—	1	—	1
samoglasnik	—	—	—	1	—	—	—	1
trougao	—	—	—	—	—	3	1	4

Pri večini besed se vidi postopno naraščanje ponovitev iz razreda v razred, pri posameznih pa tudi upadanje zanimanja zanj. Konkretna beseda imajo tudi precej večjo frekvenco kot abstraktne. Pogovorne in žargonske besede so malo pogostne, pozna se jim pač, da jih učitelji preganjajo. Morda bi dramatizacije, igrice, intervjuji prinesli kaj več takih besed. Tujke in termini so dokaj obroben pojav v otroškem besedišču. Vendar pa smo mnenja, da je še precej terminov, ki jih otroci znajo pojasniti, čeprav niso zajeti v slovarju (arterija, demokracija, diagonalna, fotosinteza, transpiracija ipd.). Slovar je pač nastal pretežno na osnovi doživljajskih spisov, opisov, orisov, pisem, manj pa na osnovi na učno snov vezanih spisov. Tako najbrž manjka marsikakšen termin, ki ga

otroci poznajo, pač pa so na ta način dobro zbrane besede za vse tiste stvari, ki otroke zanimajo.

Ne glede na očitke v zvezi z načinom zbiranja gradiva, je treba priznati, da je Vera Lukić opravila veliko delo. Brez dvoma ni bilo lahko urediti in prešteti skoraj poldrug milijon besed. Delo ima velik praktičen pomen. Nanj se bodo lahko opirali pisci učbenikov in mladinskih del, psihologi ga bodo lahko uporabljali pri ocenjevanju duševne razvitosti otrok. Omogočalo bo tudi razne primerjalne študije med jezikom raznih narodov in med jezikom odraslih in otrok. Na koncu ne moremo drugega, kot da zapišemo, da bi želeli, da bi tudi Slovenci dobili takšen slovar.

Franc Zagar
Ljubljana

VARŠAVSKA KONFERENCA O SEMANTIČNI STRUKTURI IN SKLENJENOSTI BESEDILA

Inštitut Badań Literackich poljske akademije znanosti je v dneh od 25. do 27. oktobra organiziral znanstveno konferenco o semantični strukturi teksta, ki je imela

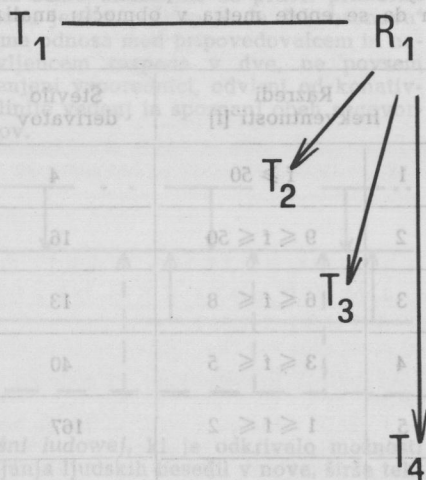
dvojno nalogo: odgovoriti na vprašanja o možnostih semantične interpretacije kate-regakoli, ne le literarnega besedila, odkriti v vsakem besedilu sklenjenost sporočila

ter — če je rezultat negativen — poiskati vzroke zanj v predjezikovni in predliterarni empirični situaciji, se pravi: seči na področje semantične motiviranosti pisanega ali govorenega besedila.

Predstojnica inštituta Maria Renata Mayenowa je zategadelj poleg poljskih lingvistov (A. Wierzbicka, J. Sambor, M. Karplukówna, M. R. Grzegorzycowa, K. Pisarkowa) in literarnih teoretikov (Z. Saloni, L. Pszczołowska, J. Bartuński, S. Dobnycka) povabila F. Daneša, J. Firbasa, Horálka in M. Červenko iz Češkoslovaške ter J. Apresjana, M. Lekomcevo, J. Marteminova, J. Lotmana in B. Uspenskega iz Sovjetske zveze (konference se je udeležil samo B. Uspenski), da bi se v luči strukturalnega (češkoslovaška in sovjetska delegacija) in semiotičnega (poljska delegacija) pristopa k jezikovnim in literarnim signalom in fenomenom v referatih z dokaj različnim gradivom in v razpravi o njih realiziral maksimalen približek resnici govorne besede in literarnega dela.

Tradicija češke lingvistične šole, predvsem transpozicija Mathesiusove teze o členitvi stavka po aktualnosti, ki je od nastanka do danes doživela prenekatero terminološko preobrazbo, je bila prisotna v obeh predavanjih čeških predstavnikov. F. Daneš je v referatu *Sémantická a tematická struktura věty a textu* transponiral Mathesiusovo teorijo o členitvi po aktualnosti v funkcionalno perspektivo stavka, v katerem tema (topic) in rema (comment) glede na kontekst in posamezno realizacijo dinamično vodita k sklenjenosti besedila in semantično ločujeta posamezne ubeseditve istih in podobnih situacij. M. Červenka pa je odnos

med obema poglavitnima deloma stavka apliciral na pesniško besedilo ter v referatu *Aktualne rozczłonkowanie wypowiedzi w tekście wierszowanym* ugotovil, da zanj ne velja vedno linearno razmerje med temami (T) in remami (R), da je v tem razmerju mogoče ugotoviti vrsto variant, ki imajo pomembno semantično in stilistično vrednost, in celo primere, ko rema izhodiščnega stavka dešifrira teme vseh naslednjih, ki jih je s skupnim terminom mogoče poimenovati hipertema, in vzporedno njej ustrezaajočo remo kot izhodiščni in večplastni signal hiperremo. To zapleteno razmerje osvetljuje sklenjenost pesniškega besedila po obrazcu:

in hierarhija pesniških vrednot glede na besedno organizacijo pesniškega teksta:

	HT = hipertema	T = tema
HT	metafora	metonimija, sinekdoha
T	metafora	podoba

ter približuje uravnanost razpravljanja k Jakobsonovi v razmerju metafora — metonimija utemeljeni delitvi literarnih del na pesniška in prozaična, romantična in realistična. O njej je dala izčrpno informacijo Horálkova diskusija, ki je bila oprta na definicijo Mukařovskega.

Predavanje J. Firbasa *O pojmu výpovědní dynamičnosti v teorii funkční perspektivy větné* je zaradi avtorjeve odsotnosti odpad-

lo. Aplikacijo Mathesiusove teorije členitve po aktualnosti na angleška, nemška in v manj primerih tudi na češka kratka, enostavčna besedila in ugotavljanje dinamičnih relacij med osnovnima členoma bi mogli razumeti kot vez med predavanjema Daneša in Červenka.

Pesniški tekst je analizirala tudi M. J. Lekomceva, katere referat *Nekotorye zamečaniya k semantičeskoj strukture poetiče-*

skega teksta je prebrala M. R. Mayenowa; avtorica je želela raziskati samo vsebinsko raven pesmi in v rezultatu pričakovala novih zakonitosti pesniškega besedila: v Corneillovem sonetu »Mélibe« je zato posamezne izraze in sintagme, ki se vsebinsko ujemajo ali si nasprotujejo, zaznamovala z istimi, recipročnimi ali konjugiranimi znamenji ter v ta novi sistem vizualnih in hkrati semiotično pomenljivih znamenj prevedla sporočilo Corneillovega soneta; na tej osnovi je ugotovila, da je semantično strukturo teksta mogoče raziskovati tudi na področju metra, rime in drugih elementov zvočne instrumentacije, ki sicer pripadajo fonološki strukturi pesniških besedil, in da se enote metra v območju analize

vsebine izkažejo kot prvine globalne strukture, kot predikati in termi.¹

Problem enoznačnosti in polisemije besednega znamenja, ki je nanj opozorila diskusija o motivaciji prevoda pesniškega besedila v sistem semantično pomenljivih vizualnih znamenj M. J. Lekomceve, so raziskovali štirje referati o odnosu leksikalnih in semantičnih kategorij v poljskem jeziku². J. Sambor je v tezah *Z zagadnień semantyki leksyki rzadkiej*, osnovanih na raziskovanju jezika poljskih časnikov in časnikarjev, ugotovila, da je možnost polisemije v frekvenčno redkih derivatih minimalna. Svoja dognanja, ki zadevajo izpeljavo abstrakt s sufiksom — ošč je zgostila v naslednjo tabelo:

Razredi frekventnosti [f]		Število derivatov	Št. polisemičnih derivatov	Oznaka razreda
1	$f \geq 50$	4	3	zelo pogosto besedišče
2	$9 \leq f \leq 50$	16	4	srednje pogosto besedišče
3	$6 \leq f \leq 8$	13	2	pogosto besedišče
4	$3 \leq f \leq 5$	40	2	redko besedišče
5	$1 \leq f \leq 2$	167	1	zelo redko besedišče
skupaj		240		

Vpliv naravnega spola besédi ustreznih predmetnih korelatov in slovničnega spola leksemov v jezikih, iz katerih jih je poljščina sprejemala ali kalkirala, na slovnični spol poljskih neologizmov 16. stoletja in semantično ločevanje leksemov z več spoli je osvetlilo gradivo in podprlo teze M. Karplukowne *Semantyczne podstawy zmian rodzaju gramatycznego w polszczyźnie XVI. wieku*.

Podobno kot oba predhodna referata so se tudi teze M. R. Grzegorzczkowie *Semantyka przysłówków temporalnych w polszczyźnie* opirala na eno samo besedno vrsto. Klasifikacija je precizno ločevala časovne prislovice, ki poimenujejo dan, dele dneva in letne čase, od prislovov, ki imajo bolj ali manj stalen relativni pomen, ter oblikovala njihovo hierarhijo.

Bolj problematične so bile teze A. Wierzbickie, v programu najavljene pod naslovom *O błędnych kołach w eksplikacji niektórych wyrazów*, na konferenci pa prebrane kot *Semantyka a słownik, rozważanie o częściach ciała*. Oba naslova sta bralcu in poslušalcu sugerirala dvojce: pričakovanje avtoričinega odkrivanja pomoč v posameznih interpretacijah gesel v slovarjih in nju no novo, boljše, semantično bolj precizno

¹ Realizacija tega izhodišča je razprava P. A. Rudneva »Stihotvorenije A. Bloka Vse tiho na svetlom lice... Opyt semantičeskoj interpretaciji metra i ritma« v zborniku »Poetika i stilistika russkoj literatury. Pamjati akademika Viktora Vladimiroviča Vinogradova«, Leningrad, Nauka, 1971, str. 450–455.

² Raziskovanje odnosov med leksiko in semiotiko je v tem času na Poljskem zelo pogosto. Omenim naj samo dve knjigi: W. Doroszewski, *Elementy leksykologii i semiotyki*, Varšava 1970; Jan Tokarski, *Słownictwo. Teoria wyrazu*, Varšava 1971.

in dognano razlago spornih gesel, ki poimenujejo dele človeškega telesa. Avtorica se je odločila za način, ki izključuje besedno definicijo dela človeškega telesa z njegovo fiziološko ali kako drugo funkcijo, ker je menila, da moramo — nasprotno — definirati fiziološke in druge funkcije delov človeškega telesa z njim samim. Žal je izhajala iz gradiva angleških in francoskih enojezičnih elementarnih slovarjev. Slovník języka polskiego je omenila mimogrede, Mały słownik języka polskiego pa sploh obšla. Iz razpravljanj je izključila vsako ozko strokovno (fiziološko ali anatomsko) pomensko razlago leksema in uvedla termin »semantika potoczna« (vsakdanja), zaradi česar je bila v razlagi leksemov, ki poimenujejo tako dele človeškega kot živalskega telesa, in v razlagi leksemov, ki poimenujejo funkcijo teh delov, opazna nedoslednost in včasih celo nasprotovanje; referat sam pa zato ni bil le zanimiv poskus, temveč resno prizadevanje realizirati

formulo: razumem = morem povedati, kaj pomeni³.

Prehod od semantike leksema k semantiki teksta je ujela razprava Z. Salonija *O możliwości elipsy określenia czasownika w polskim tekście wielozdaniowym*, ki je glede na kontekst pokazala, da je najbolj pogostna na elipsa osebka, ki jo tradicionalna slovnica imenuje »logični subjekt«.

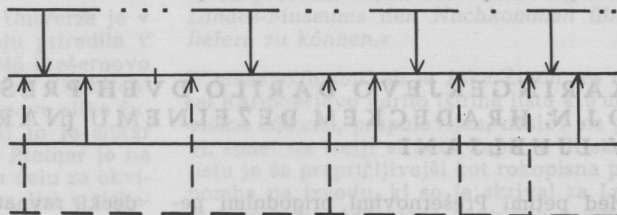
Odsotnost besede v telefonskem pogovoru kot obliki govorjenega teksta in o semantični motiviranosti te odsotnosti je spregovorila K. Pisarkowa v tezah *O spójności tekstu mówionego* in ugotovila, da je telefonski pogovor kot tekst, v katerem je prisotna samo akustična, se pravi: primarna podoba jezika, polifon in da Jakobsonova⁴ shema odnosa med pripovedovalcem in naslovljencem razpade v dve, ne povsem sklenjeni vzporednici, odvisni od konativne linije vedenj in spoznanj obeh sogovornikov.

Konativni, zunajjezikovni
signali pripovedovalca

PRIPOVEDOVALEC

NASLOVLJENEC

Konativni, zunajjezikovni
signali naslovljenca

Zato tudi ne moremo vrednotiti in opisovati pogovora po telefonu samo s sintaktičnimi merili, temveč — če želimo v nesklenjen tekst polarizirati pojave, ki so tako samoumevni, da ne zahtevajo ubeseditve — pristati na semantično analizo teksta. Glede na to izhodišče je razprava ločevala terminalne signale (Halo, rad bi, zdravo) od konativnih (veš; razumeš, srček; vidiš, ljubica; razumeš, stari; razumem, ja; ja, vem; ne, to ni res) in interpunkcijskih, ki stojijo vedno na začetku stavka (no, a, ampak) in se morejo tudi podvojiti (no, torej; ampak, a; ampak, ampak) in v največji meri v stavku niso nikdar odsotni. K. Pisarkowa je razgnila celo skalo telefonskih klišejev, ugotovila frekvenco in hierarhijo najpogostnejših. Intonacije se ni dotaknila, ker je menila, da je pogojena psihološko in se od govora do govora menja, ne da bi vplivala na semantično vrednost pomensko izpraznjenih telefonskih klišejev.

Interpolacija mišljenega, a ne izrečenega, v literarno besedilo je obvladovala tudi predavanje J. Bartuškega *O spójności*

pieśni ludowej, ki je odkrivalo možnosti spajanja ljudskih besedil v nove, širše tekste na ravni mehanizma snovi, naddialektnega jezika, prevladujoče leksike, pesniškega žanra, ritma in metra, ponavljanja ritmičnega, sintaktičnega in semantičnega vzorca, refrena, rim in ne nazadnje tudi melodije ter ugotovilo, da so medžanrske kontaminacije redke; če pa nastopajo, so odvisne od ostalih kriterijev in ne rušijo smeri spajanja tekstov od besede k strofi, zakaj ljudska pesem je grajena na metričnem načelu izomorfizma strukture stavka, ki uvršča ritem med logično semantično

³ Formule referat sam ni vseboval, navajal je le stavke Wittgensteina: »Odgovoriti na vprašanje, kakšne vrste stvar kaj je, je naloga slovnice«. Prepisal sem jo iz knjige Jerzyja Faryna *Wstęp do semantycznej interpretacji tekstu literackiego*.

⁴ Prim. Roman Jakobson, *Poetyka w świetle językoznawstwa*. Przetłóżyła Krystyna Pomorska. Współczesna teoria badań literackich za granicą. Antologia. Opracował Henryk Markiewicz. Tom II. Strukturalno-semiotyczne badania literackie. Literaturoznawstwo porównawcze. V kregu psychologii głębi i mitologii. Kraków 1972, str. 27 in 33.

znamenja teksta, po drugi strani pa omogoča sklenjenost pesemskega besedila, sestavljenega iz raznorodnih detajlov.

L. Pszczółowska je v predavanju *Metafore dźwiękowe w poezii i ich motywacja* najprej razmejila funkcijo ponavljanja fonema v prozi in poeziji na osnovi odlomka iz Prusovega Konkursa żniwiarek in Kasprovicove pesmi Nurek, potem pa na primerih Iwaszkiewiczevih, Czechowiczevih in Mickiewiczevih verzov ugotovila semantično vrednost ponavljanj fonema, skupine fonemov in zloga.

Kolektivno delo J. Lotmana in B. Uspenskega *Mit, imja, kul'tura* je prebral B. Uspenski. Avtorja enačita jezik mita (morda: mitološki jezik) z jezikom otroka in na tej osnovi mit z imenom, zakaj ime se namreč v otroškem spoznavanju in ocenjevanju enači s tabujem, z enkratnostjo, nedotakljivostjo, večnostjo, z eno besedo z mitom. Jezik mita je zaprt, sebi zadosten. Tak je tudi jezik otrok. Zanimiva in po-

membna pa je ugotovitev, da jezik simbolistov prav v točki, kjer tematsko mit ustvarja, negira jezik mita. Jezik simbolistov je kulturni jezik, jezik kulture.

Sklepno predavanje M. R. Mayenowe *Problem spójności tekstu* je naglasilo, da vsak tekst vsebuje mnogo instrukcij in ga zato lahko transformiramo v vrsto koherentnih tekstov, katerih formula je: enotnost pripovedovalca, enotnost naslovljenca in enotnost teme. Opozorila je na možnost integracije nesklenjenih tekstov katerih formula je: enotnost pripovedovalca, enotnost naslovljenca in enotnost teme. Opozorila je na možnost integracije nesklenjenih tekstov na osnovi indeksalnih sporočil v začetku besedila in locirala tematiko naslednjega srečanja: subpozicija in implikacija v tekstu.

Referati, prebrani na konferenci, bodo v poljskem izvirniku ali poljskem prevodu natisnjeni v zborniku.

Tone Pretnar
Ljubljana-Varšava

KARINGERJEVO DARILLO DVEH PREŠERNOVIH PESMI O J. N. HRADECKEM DEŽELNEMU (NARODNEMU) MUZEJU V LJUBLJANI

Med petimi Prešernovimi prigradnimi pesmimi, ki so izšle kot posebni tiski, vzbujajo večje zanimanje tisti, ki jih je zapel Janezu Nepomuku Hradeckemu, ljubljanskemu županu od 1820 do smrti 1846, zaradi številčnosti, naslovnika in ne nazadnje zaradi poti, po katerih so prišle v evidenco literarne zgodovine. Napisal mu je tri: nemški sonet (1834), nemške stance (1843) in slovensko tercinsko pesnitev (1845). Medtem ko je slednja uvrščena v skoraj vse izdaje Prešerna od leta 1866 naprej in je pesnikovo avtorstvo nesporno od vsega začetka, pa je usoda obeh nemških pesmi kaj nenavadna.

Sonet in stance so povezane z ljubljanskim streliščem, z eno izmed petih hudičevih hiš, kot ga je pesnik imenoval v epigramu Božje in hudičeve hiše v Ljubljani. Spomnil pa se ga je tudi v satirični legendi Nebeška procesija. Strelišče, v katerem so bile tudi razne slovesnosti, je bilo središče ljubljanskega družabnega življenja.

V letu 1833 so reorganizirali ljubljansko strelsko društvo in obnovili tudi strelišče. 26. maja tega leta so konstituirali novi odbor. Protektor strelišča je postal župan Hra-

decki, ravnatelj baron Vincenz v. Schweiger, tajnik pa Anton Samassa. Višji strelski mojster je bil Andrej Smole, nižji Jožef Karinger, prvi adjunkt je postal Karel Moos, drugi pa Jožef Kos.

Naslednje leto so streliško plesno dvorano polepšali, najbrž pa preuredili tudi gostilniške prostore. V nedeljo, 4. maja 1834, so v streliški dvorani odkrili sliko protektorja Hradeckega, ki jo je za to priliko v olju napravil Matevž Langus. Vodja slovesnosti je bil trgovec Jožef Karinger. Za to slavlje je Prešeren napisal nemško pesem: »Sonett¹ bei Gelegenheit als das Bildniss des Herrn Herrn Johann Nep. Hradecky, Bürgermeister der k. k. Provinzial Hauptstadt Laibach, k. k. Rathes, ständisch. Verordneten der landesfürstlichen Städte etc. Protector der bürgerl. Schiessstätte, auf dieser in Gegenwart sämmtl. Mitglieder der Schützen-gesellschaft, am 4. Mai 1834, aufgestellt wurde.«

¹ Sonet ob priliki, ko je bila slika gospoda Janeza Nep. Hradeckega, župana c. k. pokrajinskega glavnega mesta Ljubljane, c. k. svetnika, stanovskega odbornika deželnookrajinskih mest etc., pokrovitelja meščanskega strelišča, na njem v navzočnosti vseh članov strelskega društva 4. maja 1834 odkrita.

Sonet, hvalnica prizadevnemu ljubljanskemu županu, je izšel kot poseben tisk v latinici (od leta 1950 je v knjižnih izdajah). Novico o najdbi zadnje odkrite Prešernove pesmi je sporočil France Kidrič 8. 2. 1946 v Ljudski pravici (po tem povzeto v JiS XII, 64), kjer med drugim piše:

Posebno prijetno me je presenetil pa naš požrtvovalni bibliofil Štefan Tausig, ki mi je izročil za Akademijo znanosti in umetnosti list s tiskanim nemškim sonetom, ki prešernoslovcem doslej ni bil znan, a ga uvršča pripisana beležka z gotovostjo med prešerniana: »Sonet za 4. maj 1834, ko so gospodu ... Hradeckemu, županu Ljubljane ..., protektorju meščanskega strelišča, tu ob navzočnosti vseh članov streliskega društva odgnili podobo« (med tem so odkrili tak tisk tudi v Narodnem muzeju, a brez potrdila za avtorstvo). Sonet, ki je bil prilepljen na hrbet omenjene podobe na strelišču, je pomemben glede na marsikaj. Prva kitica je naravnost prekucaša ...

To sporočilo naj se dopolni. Univerza je v ljubljanskem Mestnem muzeju priredila v dneih od 1. do 8. februarja 1946 Prešernovo razstavo. Pri zbiranju gradiva so z ljubljanskega strelišča prinesli Langusovo sliko župana Hradeckega (restavriral jo je slikar France Podrekar). Dr. Mirko Pretnar je na hrbtni strani slike v zgornjem delu za okvirom našel prilepljen zaprašen list s tiskanim sonetom Hradeckemu. Pod naslovom je neznana roka s črnilom razločno napisala (v gotici, delno v latinici):

Gedichte von Herrn Preschern
Dr. der Rechte.
Die Buchstaben an dem Rahm hat der
U. S. M.
Herr Josef Karinger angefertigt, so wie die
ganze Festlichkeit durchgeführt.

Sonet je javnost prvič videla na omenjeni razstavi kot tudi Langusovo sliko, ki jo danes hrani Mestni muzej.

Rokopisno notico o Prešernovem avtorstvu pa moremo podkrepiti s tiskanim pričevanjem iz same Prešernove dobe. Podatek mi je dal JOKA ŽIGON, ki me je napolnil k Ilirskemu listu. V seznamu muzejskih novitet, ki jih je objavljaj IB (Verzeichniss Nro. 13 der eingegangenen Museums-Beiträge. 23. Mai 1834. Nr. 446, piše: »Eben-dieser³ als Oberschützenmeister* der hiesigen bürgerl. Schiessstätte übergibt ein aus Anlass der Feyerlichkeit, welche am 4. Mai 1834 bei der Aufstellung des Bildnisses des derzeitigen Protectors der bürgerl. Schiessstätte, Herrn Johann Nep. Hradeckzy, k. k.

Rathes, Bürgermeisters der landesfürstlichen Provinzial-Hauptstadt Laibach, und ständischen Verordneten der landesfürstlichen Städte Statt fand, von dem vaterländischen Dichter, Herrn Dr. Preschern verfasstes Gedicht.

Dem Curatorio des Landes-Museum ist dieser Beitrag zu den Erinnerungs Tafeln unserer Zeit ein willkommenes und geehrtes Geschenk, weil es dazu mitwirken soll, des Andenken an die Verdienste eines Mannes zu bewahren, der für sein Vaterland mit dem edelsten Eifer wirksam ist.

Dieses würdige Bestreben für alles Gutle und Gemeinnützige thätig zu sein, hat dieser ausgezeichnete Staatsbeamte auch bei der Errichtung des Museums erprobt, und das Curatorium desselben ergreift mit Vergnügen die Gelegenheit den öffentlichen Ausdruck der Erkenntlichkeit und Hochachtung, welcher dem Herrn Bürgermeister Hradecky in diesem schönen Sonette dargebracht ist, in den Sammlungen des Landes-Museums den Nachkommen überliefern zu können.«

V muzejskih zbirkah je Joka Žigon res našel Karingerjevo darilo (širina lista 416 mm, višina 250 mm, prepolovljen, naslov na prvi, sonet na tretji strani). Zapis v Ilirskem listu je še prepričljivejši kot rokopisna pripomba na izvodu, ki se je skrival za Langusovo sliko. Muzejsko sporočilo o avtorstvu »domovinskega pesnika gospoda dr. Prešerna zložene pesmi« je bila zabeležena takoj po slavnosti na ljubljanskem strelišču, katero je vodil sam darovalec muzejskega izvoda priložnostnega soneta.

² Pesem gospoda Prešerna, doktorja prava. Črke na okviru je napravil nižji strelski mojster gospod Jožef Karinger, kakor tudi izpjelal celo slovesnost.

³ Prav ta višji strelski mojster tukajšnjega meščanskega strelišča izroči od domovinskega pesnika gospoda dr. Prešerna zloženo pesem ob priliki slovesnosti, ki je bila 4. maja 1834 pri namestitvi slike sedanjega pokrovitelja meščanskega strelišča gospoda Janeza Nep. Hradeckega, c. k. svetnika, župana deželno knežjega pokrajinskega glavnega mesta Ljubljane in stanovskega odbornika deželno knežjih mest. Kuratoriju Deželnega muzeja je ta prispevek k spominskim ploščam našega časa dobrodošlo in častno darilo, ker hoče pripomoči k temu, da se ohrani spomin na zasluge moža, ki deluje za svojo domovino z najplemenitejšo vneto.

To vredno stremljenje za vsem dobrim in splošno koristno dejavnostjo je ta odlični državni uradnik preizkusil tudi pri ustanovitvi muzeja in kuratorij le tega z radostjo uporablja priliko, da javno izrazi hvaležnost in visoko spoštovanje, ki je bilo poklonjeno gospodu županu Hradeckemu v tem lepem sonetu in v zbirkah Deželnega muzeja potomcem izročeno.

* Namreč Jožef Karinger, ki je bil po slovesnosti maja 1834 višji strelski mojster: pod št. 445 piše, da je on daroval Deželnemu muzeju stare kovance.

V Ljubljani imamo še tretji izvod tega zanimivega tiska, na katerega me je opozoril France Dobrovoljec. Hrani ga Slovanska knjižnica, v njene zbirke pa je prišel iz nekdanje Mestne knjižnice. (List je lepo ohranjen; nekdanjo belino je zamenjala rjavkasta barva; prav rahlo se pozna še zlata obreza.)

Še beseda o drugem Karingerjevem darilu Deželnemu muzeju, ki je prav tako izpričano v Ilirskem listu.

Leta 1843 so strelišče povečali in 14. maja tega leta so slovesno proslavili desetletnico izvolitve Hradeckega za protektorja strelskega društva. To pot sicer niso odkrili slike, ponovno pa so izdali kot poseben tisk slavnostno pesem, in sicer v nemških stancih: *Festgedicht bei Gelegenheit der dem Herrn Johann N. Hradeczky, k. k. Rathe, Bürgermeister der k. k. Provinzial-Hauptstadt Laibach, ständischen Verordneten der landesfürstlichen Städte etc. Retter und Protector der bürgerlichen Schiessstätte, auf dieser als Zeichen der innigsten Dankbarkeit abgehaltenen Decenniumsfest in Gegenwart sämtlicher Mitglieder der Schützengesellschaft am 14. Mai 1843.*

Jožef Karinger je vsekakor bil med organizatorji tudi te proslave (kot dve leti kasneje ob praznovanju 25-letnice županovanja Hradeckega), saj je bil pet let strelski mojster in med najbolj delavnimi člani strelskega društva. Prav on je bil tudi darovalec tega teksta Deželnemu muzeju, saj Ilirski list (No. 32, 10. 8. 1834, 134; Verzeichniss Nr. 2 der Museums-Beiträge, welche seit 1. Jänner 1843 eingegangen sind. Von dem ständischen Museums-Curatorium. Laibach dem 4. August 1843. Nr. 27.)

poroča: *Herr Joseph Karinger⁵, Handelsman, verehrte, in 8 vo-Das Festgedicht bei Gelegenheit der, dem Herrn Johann Hradeczky, k. k. Rath und Bürgermeister etc. abgehaltenen Decenniums-Feier in Gegenwart sämtlicher Mitglieder der Schützengesellschaft in Laibach am 14. Mai 1843.*

Narodni muzej v Ljubljani ima dva izvoda tega tiska: na rožnatem in na modrem papirju; š. 277 mm, v. 212 mm; naslov na rožnatem papirju je tiskan z zlato barvo, na modrem pa s črno, rdečo in zlato barvo, in sicer menjaje; list je prepolovljen; na levi strani je naslov, na tretji pa pesem.

Prešernovo avtorstvo je utemeljil Anton Slodnjak ob drugem natisu in prvi knjižni objavi teh stanc leta 1960. Odtlej jih imamo v vseh njegovih izdajah Prešerna. Žal pa enajsterci še vedno čakajo pesniškega prevajalca.

⁴ Slavnostna pesem ob priliki gospoda Janeza N. Hradeczkega, c. k. svetnika, župana c. k. pokrajinskega glavnega mesta Ljubljane, stanovskega odbornika deželnoknežjih mest etc., rešitelja in zaščitnika meščanskega strelišča, kjer je bila kot znamenje prisrčne zahvalnosti proslava desetletnice v navzočnosti vseh članov strelskega društva 14. maja 1843.

⁵ Gospod Jožef Karinger, trgovec, je daroval v oktavu — Slavnostna pesem ob priliki proslave desetletnice v čast gospodu J. H. . . ., v navzočnosti vseh članov strelskega društva v Ljubljani.

LITERATURA

Prešeren, Pesnitve in pisma II., Pesmi in pisma (Uredil Anton Slodnjak), 1960, s. 283, 291; SBL I, 340; Radics: Geschichte der Laibacher Schützen-Gesellschaft, 1862, 10; — Prešernov album 1950, 299; Kidrič, Prošnja prešernoslovca spričo Prešernovega tedna in bližajoče se stoletnice Poeziji. Ljudska pravica 1946, št. 33, 8. 11., stran 3.

Stane Grebenc

Gradbena tehniška šola v Ljubljani

NOV JEZIKOSLOVNI ČASOPIS

Inštitut za jezikoslovje beloruske akademije znanosti v Minsku je v lanskem letu začel izdajati svojo revijo *Belaruskaja lingvistyka*. Letnik 1972 obsega dva zvezka (168 str.) in tako naj bi revija izhajala tudi v prihodnje; uredniki so znani beloruski jezikoslovci, sodelavci inštituta: M. V. Biryła, A. I. Žuraškil, V. U. Martynaŭ, Ju. F. Mackevičeva, A. Ja. Mihnevič, A. I. Padlužny, M. R. Sudnik (odgovorni urednik). Revija objavlja največ prispevkov o beloruskem jeziku, vendar tematike ne omejuje, tako da srečamo v njej tudi razprave s širšimi primerjalno slovanskimi in germanskimi razgledi, pa tudi iz splošnega jezikoslovja.

V prvem zvezku so nanizani prispevki: M. R. Sudnik v kratkem pregledu predstavlja belorusko jezikoslovje zadnjih petdesetih let; vodja skupine za beloruski etimološki slovar V. U. Martynaŭ razpravlja o nekaterih vidikih beloruskih etimoloških raziskav; vprašanje mednarečnih potez na osrednjem beloruskem jezikovnem ozemlju (področje Minska) osvetljuje N. T. Vajtovičeva; v novoopremljenem laboratoriju za eksperimentalno fonetiko (na akademiji) sta A. I. Padlužny in V. M. Čekman raziskala artikulacijske posebnosti »občutljivih« beloruskih soglasnikov *c'*, *dz'*, *s'*, *z'* — v razpravi svoje ugotovitve ponazarjata s

številnimi palato- in lingvogrami; vprašanje mesta naglasa pri samostalniki ženskega spola na -k(a) ob knjižnem in narečnem gradivu rešuje Ja. M. Ramanovič; na področje besedotvorja posega P. V. Vjarkhoš s prispevkom o vlogi pripone -ec v beloruščini. Historično-etimološke drobce so prispevali: A. I. Žuraški (trohi — troški, gijacynt — jahant, beg), A. M. Bulyka (rum, stancyja), A. Ja. Suprun (aplavitna, aplavičnik, aplavy, apljatac', apolec, apona — apon — aponja), R. M. Mal'ko (šuma), A. Ja. Mihnevič (brosnec' — brosnja, busak, kryga, mudragelisty, plojma).

V drugem zvezku beremo o tehle vprašanjih: predstojnica belorusističnega oddelka varšavske univerze Antonina Obrębska Jabłońska poroča o rezultatih, ki so jih v svojih raziskavah beloruščine dosegli poljski jezikoslovci v zadnjih dveh desetletjih; stanje beloruske germanistike osvetljuje T. S. Glušak; s splošno jezikoslovno temo o dveh najvažnejših absolutnih univerzalijah (semantičnih) se v drugem zvezku predstavlja etimolog V. U. Martynaŭ; o prepletanju rabe in pomena terminov prozodija in intonacija razpravlja ob pretresu zadevne literature S. M. Gajdučyk; aktualnega vprašanja primerjalne frazeologije se loteva K. M. Gjulumjanc (upoštevata tudi nekaj slovenskega gradiva); A. Ja. Bahaŭkoŭ govori o obujanju pozabljenih besed v današnji knjižni

beloruščini; pomenske premike v beloruskih izposojenkah iz poljščine zasleduje G. U. Arašonkava; P. I. Sigeđa predstavlja vokalizem govora vasi Radžež (področje Bresta); M. K. Kraučanka poskuša shematično klasificirati modalne besede v nemščini in beloruščini; pomensko-sintaktične funkcije zveze *adzin adnago* v sodobni knjižni beloruščini analizira L. A. Antanjuk. Historično-etimološke drobce so v drugem zvezku prispevali: A. S. Aksamitaŭ (blr. za carom garoham, rus. pri care gorohu), V. L. Vjarenič (blr. kaŭtun, ukr. kovtun, kašub. kałtón), V. U. Martynaŭ (abza — abzoj — abzol, abkljapac', abravita, abramjanjac', abrynjac').

Posebej moramo omeniti, da so vsi prispevki v obeh zvezkih objavljeni v beloruščini, razprave in članki pa imajo kratke povzetke v enem od zahodnih jezikov (angleščina, francoščina, nemščina); vendar je treba pripomniti, da so povzetki presplošni in da niso zmeraj brez napak.

Revijo poživljajo ocene važnejših beloruskih jezikoslovnih del, poročila o jezikoslovnih konferencah in simpozijih ter jezikoslovna podoba dveh šestdesetletnikov — dialektologinje Ju. F. Mackevičeve in leksikografa M. P. Lobana.

F. J.
Ljubljana

LITERARNO TEKMOVANJE

V času, ko toliko okoliščin odteguje človekovo zanimanje od lepe knjige, išče vzgojitelj raznih načinov, da bi vendarle pritegnil dijakke k poglobljenemu branju domače književnosti. Eden od takih poskusov je literarno tekmovanje v poznavanju kakega pomembnega pesnika ali pisatelja.

Organizirati ga je mogoče 8. februarja, saj ta dan ni le praznik Prešernove, ampak lepe slovenske besede sploh. Tekmovanje pripravimo namesto navadne Prešernove proslave. Izrabimo kako zunanjo priložnost (obletnica rojstva, smrti itd.) in posvetimo tekmovanje ustvarjalcu. Ni pa nujno, da vselej poiščemo zunanjo pobudo.

Nekaj mesecev poprej izberemo dela, ki jih morajo tekmovalci poznati, in sicer tako tekst kot uvode in opombe. Važno je, da je vse knjige mogoče dobiti v več izvodih, zato so najprimernejše Kondorjeve izdaje. Dijakom razložimo, kakšno bo tekmovanje, in jih spodbujamo — a ne silimo! — naj

oblikujejo trojke. To namreč ni tekmovanje posameznikov, ampak med trojkami dijakov. Rezultat je torej plod znanja vseh treh. Menim, da je ta oblika primernejša, ker se posameznik v skupinici počuti bolj varnega in sproščenega.

Sestavimo štiri (ali samo tri) skupine vprašanj, v vsaki naj jih bo nekaj več, kot je prijavljenih trojk. Upoštevajmo dve težavnostni stopnji, npr. za prvo in drugoölce ter za tretje in četrotölce ali pa za dijake, ki književnika v šoli še niso obdelali, in za tiste, ki so ga spoznali že pri rednem pouku. Eno vprašanje je navadno v zvezi z avtorjevim življenjem, dve se nanašata na delo (pobude, snov, osebe, namen itd.), eno pa zahteva poznavanje teksta (iz odlomka je treba ugotoviti, iz katerega dela je, in še kaj, npr.: kdo govori besede v izbranem odlomku, komu so namenjene, na kaj se nanašajo, kje se dogaja prizor itd.). Pri Finžgarju ali katerem drugem pisatelju, ki uporablja veliko narečnih besed, lahko vpraša-

nje zahteva pojasnilo posameznih izrazov. Pri kakem pesniku je mogoče zahtevati, da v navedenih verzih tekmovalci ugotovijo trope in figure. Možno so seveda različne kombinacije vprašanj, to je odvisno od avtorja in snovi, ki jo obsegajo predelane razprave oz. opombe k spisom. Dobro je, da so vprašanja dvodelna, tako lahko trojka odgovori v celoti ali le delno in si prisluži dve točki ali samo eno. Paziti je treba, da bodo vprašanja jasna in da bodo dopuščala kratek in nedvoumen odgovor (nikakor pa ne samo »da« ali »ne«).

Kako poteka tekmovanje?

V dvorani, kjer so sicer šolske proslave, svečano uredimo oder. Na njem mora biti pogrnjena miza za komisijo (trije slavisti) in tabla z razpredelnico za vpisovanje točk. Za vpisovanje zadolžimo dijaka, ki ne tekmuje. Kljub tabli naj pogled na oder deluje svečano in ne šolsko, dijaki ne smejo dobiti občutka, da gre za nekakšen izpit pred komisijo ali pa za navaden kviz.

V uvodnih besedah (govori jih učitelj slovenščine), namenjenih tako dijakom poslušalcem kot tekmovalcem, je treba med drugim pojasniti potek tekmovanja, vsekakor pa poudariti, da so tekmovalci že doslej, torej še pred tekmovanjem, izpolnili glavni del — poglabili so se v književnikovo delo, z njim doživljali in postali notranje bogatejši. Tekmovanje bo le še sklep, potrditev. Take besede lahko pomirjujoče delujejo na tiste dijake, ki se jim bo pri odgovorih kaj zataknilo. Ustvarjeno mora biti torej slovesno, a hkrati vedro, nikakor ne moreče vzdušje.

Nato član komisije kliče na oder posamezne trojke. Eden od dijakov potegne listič z vprašanjem ali s številko vprašanja. Član komisije prebere vprašanje naglas. Trojka se kratko posvetuje, nato eden od dijakov odgovori, komisija pa presodi, ali je odgovor pravičen. Izkušnja je pokazala, da mora biti dvorana ozfočena. Učitelju, ki bere vprašanja, mikrofon morda ni potreben, če govori dovolj glasno in razločno, da obvla-

da dvorano, dijak pa mora odgovarjati pred mikrofonom, da ga slišijo vsi. Kajti tudi poslušalci v dvorani ob vprašanih vsak zase preizkušajo svoje znanje.

Pri vprašanih, ki zahtevajo poznavanje teksta, so potrebni res dobri recitatorji. Recitator mora namreč izrazito prebrati odlo-mek iz literarnega dela, čeprav poprej še ni vedel zanj. Tako lahko avtorjeva beseda deluje tudi neposredno na poslušalce.

Med posameznimi skupinami vprašanj je lahko uvrščena glasbena točka ali deklamacija.

Ko je tekmovanje končano, kaže razpredelnica na tabli, katere skupine so zmagale, to pa so vse tiste trojke, ki so v celoti odgovorile na vsa vprašanja. Ne gre za iskanje enega, dveh ali treh najboljših. Vsak tekmovalec naj dobi v spomin pesnikovo ali pisateljevo fotografijo s primernim posvetilom, zmagovalce pa nagradimo še s kako knjižico.

Prednost tekmovalne prireditve pred navadno proslavo je v tem, da bolj aktivira dijake in da aktivira več dijakov, kot bi jih lahko nastopalo na proslavi. Ne kaže pa pretiravati, da stvar ne postane prevsakdanja. Tekmovanje je primerno organizirati vsako drugo leto, torej dvakrat med šolanjem ene generacije.

Tehten je sicer pomislek, da je tekmovanje bolj zunanja uveljavitev in da ni nujno povezano z doživljanjem umetniškega teksta. Vendar pa obstajajo možnosti, da preko razumskega dojemanja literarnega dela vsaj nekaj dijakov začuti tudi intimnejši stik s pisateljem ali pesnikom.

Čeprav je tu mišljeno tekmovanje gimnazijcev, je ta oblika najbrž še privlačnejša za osnovnošolske učence, saj se ti posebno radi izkažejo s svojim znanjem. Seveda pa mora biti oblika tekmovanja prilagojena njihovi starosti.

Božena Orožen
Gimnazija v Celju

DRUGA REDNA SEJA REPUBLIŠKEGA ODBORA SDS

Seja je bila plenarna — nanjo so bili povabljeni člani upravnega in nadzornega odbora SDS ter predsedniki podružničnih odborov. Posvečena je bila predvsem pregledu o uresničevanju sklepov občnega zbora SDS v Murski Soboti in prve redne seje novega republiškega odbora, pripravam na

posvetovanje o Ivanu Tavčarju in potrditvi novega uredniškega odbora Slavistične revije; ob vsem tem pa je prišlo v obravnavo še več drugih zadev, tako da je bilo sprejetih več ugotovitev in sklepov, ki utegnejo zanimati večino slovenistov, nekateri izmed njih pa tudi širšo javnost.

— Kulturna skupnost Slovenije je pri za-
ložbi Obzorja poravnala zaostali primanj-
kljaj za Slavistično revijo, tako da je redno
izhajanje revije za zdaj videti po denarni
plati zagotovljeno.

— Pobudo SDS, naj se Prešernov dan po
šolah spet praznuje in uveljavi kot pouka
prost dan, je republiški sekretariat za pro-
sveto in kulturo z razumevanjem sprejel,
podprla pa jo je tudi kulturna skupnost
Slovenije. Pri tem je bilo poudarjeno, da
se praznovanje ne bi smelo izroditi v golo
formalnost, temveč mu je treba dati vse-
bino, ki jo zasluži spomin našega velikega
pesnika.

— Slavistično društvo že dalj časa ugotav-
lja, da morajo slovenisti na marsikateri šo-
li poleg svojega rednega učnega dela
opravljati še dodatno (npr. vodenje knjiž-
nic, pripravljanje šolskih proslav idr.), ne
da bi se jim to štelo pri odmeri dohodka.
Na republiško izobraževalno skupnost in
komisijo za samoupravni sporazum za sred-
nje šolstvo bomo poslali dopis, naj šolam
pošlje napotke, po katerih bi bilo treba v
šolskih statutih določiti, da se posebne ob-
veznosti učiteljev — po načelu za enako
delo enako plačilo — posebej plačujejo.

— Učinek slovenistovega prizadevanja je
dostikrat zelo zmanjšan zaradi slabega je-
zikovnega izražanja učiteljev pri drugih
predmetih. Sekretariat za prosveto in kul-
turo SRS naj poskrbi, da bo slovenščina
postala obvezen učni predmet za vse slu-
šatelje (torej tudi germaniste, zgodovinar-
je, kemike itd.), ki se na višjih in visokih
šolah pripravljajo za učiteljski oziroma pro-
fesorški poklic. Njihovo srednješolsko zna-
nje slovenščine očitno ne zadošča, zato naj
se na pedagoških akademijah in fakultetah
odprejo ustrezna delovna mesta za preda-
vatelje slovenščine za nefilologe (kot je to
npr. urejeno na pedagoški akademiji v Ma-
riboru). Večji poudarek naj slovenščina do-
bi tudi na fakulteti za sociologijo, politične
vede in novinarstvo (posebno na oddelku
za novinarstvo). — Zavod za šolstvo SRS
naj ne dovoljuje nadaljevati učiteljev, ki ne
obvladajo našega učnega jezika; tistim, ki

so že nastavljeni, pa naj da možnost, da se
v določenem roku dobro naučijo sloven-
ščine. Podobno naj velja za vse službe, pri
katerih imajo uslužbenci veliko ustnih ali
pismenih stikov s strankami (npr. v zdrav-
stvu). SDS je predsedniku prosvetno-kul-
turnega zbora skupščine SRS poslalo dopis,
naj se ustanovi komisija, ki bi nadzorovala
in uveljavljala spoštovanje temeljnih norm
slovenskega knjižnega jezika v javnosti.

— Zavodu za šolstvo SRS bomo poslali
prošnjo, naj tudi za gimnazijske in druge
srednješolske sloveniste začne prirejati
študijske seminarje za strokovno izpopol-
njevanje (podobno, kot je to urejeno za
učitelje z osemletk, pa tudi za germaniste,
romaniste, rusiste in druge, ki učijo po
srednjih šolah).

— SDS se zavzema, da bi vsi slovenski
otroci z območja SRS lahko hodili v slo-
venske šole. Tako bi bilo treba tudi za
otroke iz nekaterih vasi obmejnega dela ko-
čevske občine — zdaj obiskujejo hrvaške
šole — ali urediti prevoz do slovenskih šol
ali pa zanje vsaj nastaviti slovenske uči-
telja na šoli v Čabru. Podpiramo tudi priza-
devanje za izpopolnitev šolske in cestne
(!) mreže v teh krajih.

— SDS je načelno zoper prestavljanje ljub-
ljanskega Navja in tamkajšnjih kulturno-
zgodovinskih spomenikov; urbanisti naj ga
pri nadaljnjem načrtovanju upoštevajo kot
zeleno liso. Posebna komisija SDS bo v zve-
zi s tem ostala v stiku z republiškim zavo-
dom za spomeniško varstvo. — Zadeva za
Mencingerjev grobom v Krškem se v
zadnjih mesecih še ni bistveno premaknila.

— Vabilo za sodelovanje na posvetovanju
o Ivanu Tavčarju izide v JiS. Posvetova-
nje bo v Škofji Loki, le če tam nikakor ne
bo mogoče (vprašanje prostorov), pa v
Kranju.

— Letošnja ekskurzija SDS bo šla na Slo-
vaško. Pripravila in vodila jo bosta Vinko
Omerzelj in Viktor Smolej (strokovno vod-
stvo).

Janez Dular
tajnik SDS

Vprašali ste

KAKO JE Z IZGOVOROM KRAJEVNEGA PRISLOVA

»SEM« ?

Zakaj Slovenski pravopis določa, da se kra-
jevni prislov »sem« izgovarja z *e* in ne s
polglasnikom? Mar samo zato, da se loči od
pomožnega glagola? Glavno, kar me zani-

ma, pa je, kako bo izgovor normiral Slo-
var slovenskega knjižnega jezika SAZU.

M. D.
Ljubljana

PRISLOV »SEM« IN VPRAŠANJE POLGLASNIKA

Slovenski pravopis ni določil izgovora z *e* v prislovu *sem* zaradi ločevanja s pomožnim glagolom *səm*, ampak zaradi izvora. Predpisani izgovor je za dosedanje pojmovanje normiranja knjižnega izgovora, ki je temeljilo na historičnem in etimološkem načelu, povsem razumljiv. SP predpisuje izgovor polglasnika *le* na mestih, kjer je etimološko upravičen, tj. na mestih, kjer sta nekoč bila mehki ali trdi polglasnik (jer ali jor). V prislovu *sem* pa naj bi bil prvotno jat, ki ga v knjižni slovenščini zastopa *e*, in sicer v dolgih zlogih ozki (razen v posebnih primerih, kjer je iz različnih vzrokov nastopil analogični široki *e*), v kratkih pa široki (pri Škrabcu in Pleteršniku še ozki). V govorjenem jeziku pa se je kratki jat po narečjih različno razvijal. V koroških, zahodnih in štajerskih je sovpadel z etimološkim *e*, v panonskih je dal ozki *e* (ki lokalno že lahko sovpadе z *i*), v centralnih (gorenjščina, dolenjščina) je dal sprva *i*, ki ga je nato skupaj z etimološkim *i* zajela moderna vokalna redukcija. Zdaj se v centralnih narečjih za to večinoma izgovarja polglasnik. V vseh centralnih narečjih se torej za kratki jat (razen spet v izjemnih primerih najbrž pred zlogom z etimološkim *e*) že od praslovanščine ni nikoli govoril široki *e* in je le umetno predpisan. V prislovu *sem* pa je zaradi izoliranosti besede in sonorne okolice (*m*) redukcija še močnejša kot sicer pri kratkem jatu v normalnem položaju. Zato izgovarjajo to obliko z reduciranim glasom (oz. iz njega razvitim glasom) tudi v nekaterih krajih, kjer kratki jat sovpadе z etimološkim *e*. (Zlasti v koroških, beneških in štajerskih govorih prihaja pa še do križanj z drugimi prislovi.) Na močnejšo redukcijo tega izoliranega prislova kaže tudi zveza s členkom *le*, ki je dala *lēs* (iz *le-sem*). Predpisani izgovor *sēm* s širokim *e* se zato marsikomu upira. Pričakovali bi sicer, da bo enako tudi z vsemi drugimi kratkimi jati, ki so tudi reducirani v centralnih narečjih, vendar temu ni tako. V kultiviranem govoru so se izoblikovala določena estetska merila in ta sedaj usmerjajo razvoj. Moderna vokalna redukcija je v kultiviranem govoru, na katerega med drugim močno vpliva pisna podoba besede, ocenjena za nelepo in polglasnik v njem zamenjujemo s pisanimi glasovi. Torej polglasnik, ki je nastal po moderni vokalni redukciji, z *i*, *u* in z *e*, če je iz jata (pri čemer se kratkim naglašenim zelo pogosto

spreminja tudi kvantiteta). V zvezi s tem pa se je začel že umikati tudi etimološki polglasnik (razen ob zvočnikih, npr. *pesəm*); začeli smo ga pogosto zamenjavati z *e*: *mēgla*, *stēza*, *stēbār*, *dēska*, *mestece*, *sezi-dati* ipd. Vendar je ena pozicija, kjer se polglasnik razmeroma dobro drži: to so enozložnice. Še vedno govorimo precej dosledno polglasnik v primerih kot *dāž*, *pās*, *kās*, *bač*, *sən*, medtem ko v izvedenkah lahko tudi že *e* (*dežnik*, *pesjan*, *kesanje*). Tej kategoriji enozložnic so se pridružile nekatere besede s polglasnikom, ki je nastal po redukciji. Sem spada zlasti prislov *sem*, pri katerem gre seveda tudi še za sosesčino zvočnika; tudi beseda *nič* izgovorjena s polglasnikom v kultiviranem govoru ne moti, ker tu druge oblike *i* premalo podpirajo; od tu pa izvirajo tudi težave pri izgovoru besede *svēt*.

V novejšem času so se pogledi na normiranje knjižnega jezika nekoliko spremenili. Važna je splošna raba in vse manj etimologija. Zato je tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika v tem pogledu že marsikaj spremenil. Čeprav pri najbolj rabljenih besedah s polglasnikom še vztraja pri izgovoru polglasnika, pa je pri precejšnjem številu drugih primerov že dovolil tudi izgovor z *e* (*bebljati*, *beganica*, *bezljati*, *cefrati*, *cezeti*, *cvesti*, *čebela*, *čemerem*), v sufiksu *-en* v položaju za dvema soglasnikoma (tip *glasben*) pa izgovor s polglasnikom sploh opustil. Po drugi strani pa je dovolil izgovor tudi s polglasnikom proti prejšnjemu samo z *e* v prislovu *češ*, v glagolu *čem* itd. Glede na to lahko pričakujemo, da bo v SSKJ dovoljen izgovor v prislovu *sem* tudi s polglasnikom in ne samo s širokim *e* (najbrž celo s polglasnikom na prvem mestu). Slej ali prej pa bo verjetno treba dovoliti tudi za polglasnik izgovor z *e* še v več primerih (najbrž v zgoraj opisanih mejah), kajti če večina Slovencev govori *mēgla*, če niti spikerji pri RTV ne morejo izgovoriti *staza*, navadno pa tudi ne *magla*, če pri petju že tako in tako redno zamenjujemo polglasnike z *e*, če izgovor *e* za polglasnik pri mlajših generacijah vidno napreduje, potem mislim, da ne bo imelo smisla vztrajati pri jalovem forsiranju nekih oblik, s katerimi slovenščina v bistvu le nič ne izgubi, saj so mnenja o tem, kaj je lepše, močno relativna.

Jakob Rigler
SAZU v Ljubljani